

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Гуманітарно-педагогічний факультет

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Соціальної роботи та реабілітації

Доктор педагогічних наук, доцент

_____ Ірина

СОПІВНИК

« ___ » _____ 2024 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Соціальна робота з дітьми, які постраждали внаслідок війни»

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Гарант освітньої програми

доктор пед. наук, професор

_____ Ірина ДЕМЧЕНКО

(підпис)

Керівник бакалаврської роботи

асистент

_____ Вікторія БУДЕГАЙ

(підпис)

Виконав

_____ Юрій БОЙКО

КИЇВ - 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної
роботи та реабілітації
доктор педагогічних наук, доцент
_____ Ірина СОПІВНИК
« _____ » _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студенту

_____ Бойко Юрію Олександровичу _____

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність _____ 231 Соціальна робота _____

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи « Соціально – психологічна реабілітація дітей, які постраждали внаслідок війни»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від «26» травня 2025 р.

Термін подання завершеної роботи на кафедру «27» травня 2025 р.

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: державні документи, посібники, словники, довідники, методична, наукова література, публікації щодо теми дослідження.

Перелік питань, які потрібно розробити:

- 1) Розкрити поняття теми реабілітації
- 2) Охарактеризувати форми реабілітації
- 3) Визначити та охарактеризувати форму реабілітації з дітьми
- 4) Обґрунтувати та експериментально визначити дієвість психологічної реабілітації з дітьми

Дата видачі завдання «14» вересня 2024 р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи _____ Вікторія БУДЕГАЙ

(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____ Юрій БОЙКО

(підпис)

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ.....	7
1.1. Сутність та законодавче регулювання соціальної роботи з дітьми, які постраждали внаслідок війни (розписати що таке соціальна робота+закони, акти)	
1.2. Зміст та особливості організації соціальної роботи з дітьми підліткового віку в умовах війни (напрями соц роботи, підтримка, реабілітація, супровід)	
<i>Висновки до першого розділу</i>	38
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ	39
2.1. Досвід соціальної роботи з дітьми підліткового віку в умовах війни	
2.2. Ефективні практики соціальної підтримки дітей, які постраждали внаслідок війни	
<i>Висновки до другого розділу</i>	65
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	
3.1. Тренінгові програми у роботі соціальної допомоги дітям	
3.2. Аналіз результатів проведення тренінгової програми	
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ВСТУП

Війна завжди супроводжується складними подіями, що спонукають людей різних вікових категорій постійно думати про збереження власного життя, а також життя рідних людей. Під дією постійних негативних переживань, емоційних потрясінь, у багатьох людей змінюються погляди на життя, переконання, цінності та в цілому картина світу.

В умовах воєнних дій діти та дорослі піддаються як фізичному, так і психологічному травмуванню, що чинить негативний вплив на їхню емоційну сферу та психіку. Вважається, що особливо діти є найбільш чутливими до подібних ситуацій. Варто зауважити, що на сьогоднішній день постає необхідність вивчити і зрозуміти, що насправді відбувається з психічним здоров'ям дитини, яка довгий час перебуває в ситуації воєнного конфлікту, і чи здатна її емоційна сфера витримувати високий рівень постійного напруження.

Діти в умовах військового конфлікту виявляються заручниками складної ситуації. Будучи однією з найбільш незахищених верств населення, вони гостро реагують на процеси адаптації, опинившись у складних життєвих обставинах. Погіршення психоемоційного стану дитини відбувається в результаті постійного переживання нею негативних емоцій (страх, сум, гнів тощо). Однак наголошено, що не тільки складна життєва ситуація впливає на виникнення ряду порушень у дитини, на їх виникнення також впливають й індивідуальні особливості конкретної особистості. Порушуючи нормальне життя дитини, психічна травма, з якою вона живе, виявляється для неї складною ситуацією, яку вона частіше не може подолати самотужки.

Так, надання соціально-психологічної допомоги різним категоріям людей в подібних умовах є об'єктом досліджень багатьох теоретиків та практиків. Однак російсько-українська війна, яка набула широких масштабів у лютому 2022 року і триває дотепер, поставила перед фахівцями нові виклики, зокрема

зумовлені необхідністю створення власної системи психологічної допомоги дітям і дорослим, постраждалим від воєнних дій. Війна охоплює всі можливі елементи травми, її вплив є тривалим і, за теперішніх умов, непередбачуваним за тривалістю та інтенсивністю. Тож психологічна допомога, особливо дітям, не може надаватися фрагментарно - вона має пронизувати усі виміри життя: сім'ю, групи однолітків, громаду, суспільство та культуру в цілому. Особливості соціально-психологічної допомоги особам, що постраждали від воєнних подій, досліджуються в роботах науковців.

Актуальність дослідження. Дослідження показало, що перепади настрою, підвищена тривожність, проблеми зі сном, нічні кошмари, поганий апетит, прориви агресії, апатія, дратівливість та навіть самоушкодження спостерігаються в третій чверті українських дітей, зумовленими наслідками впливу війни. Така велика кількість дітей свідчить про те, що дане питання потребує активного соціально – психологічного втручання. Це і зумовило вибір теми дослідження: «Соціальнопсихологічна допомога дітям в умовах війни».

Об'єкт дослідження – соціально-психологічна допомога дітям, які постраждали внаслідок війни

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти соціально-психологічної допомоги дітям, постраждалим від війни. Закоеодавчі аспекти та застосування психологічних практик у роботі з дітьми.

Мета – ознайомитись із сутністю соціальної допомоги дітям та історією її зародження, дослідити та вивчити закони України « Про соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок війни», охарактеризувати соціально-психологічну допомогу дітям в умовах війни, вивчити практики допомоги дітям та провести дослідження з їх застосуванням.

Відповідно до теми та мети дослідження виділено такі завдання:

- 1) Розкрити сутність та виникнення поняття «соціальна робота». Вивчити його аспекти та напрями
- 2) Вивчення законодавчого рівня « Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»
- 3) Організація соціальної допомоги дітям в умовах війни
- 4) Дослідити досвід соціальної допомоги дітям в Україні
- 5) Дослідження ефективних практик для дітей, які постраждали внаслідок війни

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

1. 1. Сутність та законодавче регулювання соціальної роботи з дітьми, які постраждали внаслідок війни

Теоретичні основи соціальної роботи з дітьми

Поняття "соціальна робота" увійшло в соціально-гуманітарну літературу наприкінці XIX ст. у відповідь на соціальну потребу суспільства у змістовому відображенні практичної діяльності людей, які допомагали бідним. Започаткування в 90-х роках XIX ст. у Великобританії лекційної роботи з роз'яснення та поширення знань щодо благодійної діяльності та відкриття в 1899 р. першого в світі Інституту підготовки соціальних працівників в Амстердамі (Голландія) зумовили появу відповідних навчальних курсів із соціальної роботи. У результаті було започатковано розвиток соціальної роботи як навчальної дисципліни. Водночас у США вийшла друком книга М. Річмонд "Дружній візит до бідняків: керівництво для тих, хто працює у благодійних організаціях", де чи не вперше було описано науково обґрунтовані методи соціальної роботи. Отже, соціальна робота стає об'єктом наукового осмислення, чим започатковується поява її теорії і становлення як напряму наукових досліджень.

Зазначені аспекти змісту поняття "соціальна робота" збереглися і донині. У сучасній науковій літературі це поняття розглядається в трьох основних значеннях:

- практична професійна діяльність із подання допомоги та підтримки людям, які опинились у скрутній ситуації;

- навчальна дисципліна з професійної підготовки фахівців із соціальної допомоги та підтримки населення;
- галузь наукових знань, яка ґрунтується на сукупності концепцій і теорій, досліджує принципи і закономірності, моделі та методи соціальної роботи, має об'єкт і предмет дослідження, систему наукових понять і категорій, сукупність методів дослідження.

Зрозуміло, що розглянуті значення поняття "соціальна робота"

взаємопов'язані, і тому в навчальному курсі "Теорія і методи соціальної роботи" це поняття траплятиметься в усіх трьох значеннях. Водночас проблеми, які розкриваються у згаданому навчальному курсі, належать насамперед до наукової дисципліни "Соціальна робота".

З огляду на викладене зауважимо, що саме до компетенції науки про соціальну роботу належить розробка системи наукових категорій і понять, які становлять теоретичну базу соціальної роботи. З їх допомогою розкривається зміст основних принципів соціальної роботи, ведеться пошук тенденцій і закономірностей її практичної реалізації, узагальнюється та аналізується досвід соціальної роботи, ефективність наявних і пошук інноваційних її форм, дієвість засобів та методів здійснення. Отже, розгляд перелічених проблем, власне, і становитиме зміст пропонованого навчального посібника.

Соціальна робота — наука ще дуже молода, і тому більшість зазначених проблем перебувають у стані незавершеного дослідження, триває робота з уточнення і коригування понятійно-категоріального апарату, ведуться наукові дискусії щодо термінології, розуміння змісту й структури соціальної роботи, доцільності використання тих чи тих методів практичної діяльності. Враховуючи такий стан соціальної роботи як галузі наукових знань, автори цього посібника поставили перед собою завдання відобразити незавершеність і дискусійність цих проблем. Зазначене стосується, зокрема, і розуміння базового поняття "соціальна робота", дискусії про зміст якого тривають у науковій та навчальній літературі (йдеться про соціальну роботу як вид

практичної професійної діяльності, тобто розуміння її у першому з наведених значень).

Порівняльний аналіз визначень поняття "соціальна робота", які зустрічаються у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, свідчить про відсутність узагальненого його розуміння. Єдине, в чому збігаються погляди різних авторів, — це визнання соціальної роботи як різновиду діяльності. Більшість науковців вважають, що це має бути професійна, практична діяльність. Щодо інших характеристик цієї діяльності, зокрема мети, суб'єкта, об'єкта соціальної роботи, думки різняться.

Одні науковці переконані, що мета соціальної роботи полягає в оптимізації втілення суб'єктивної ролі людей в усіх сферах життя суспільства в процесі життєзабезпечення і діяльності особистості, сім'ї, соціальних та інших груп і спільнот у суспільстві. При цьому відбувається "керування обставинами", "організація цих обставин в оптимальну систему, що забезпечує суспільству необхідний виховний ефект". Як бачимо, у наведених визначеннях соціальна робота має оптимізувати обставини здійснення суб'єктивної ролі людей в усіх сферах діяльності, тобто створювати необхідні умови для освоєння і виконання соціальних ролей у суспільстві. На наш погляд, у такому надто широкому розумінні соціальна робота багато в чому перебирає на себе функції таких соціальних інститутів, як освіта, виховання, культура, політика, сім'я тощо, які мають створювати умови для успішної соціалізації індивідів у всіх сферах суспільства. Хоча слід зауважити, що ідея про зв'язок (і обумовленість) соціальної роботи з процесом соціалізації людини не підлягає сумніву і заслуговує на подальшу розробку.

Інші науковці під соціальною роботою розуміють своєрідний "інститут допомоги в тій чи тій сфері". Вони вважають, що соціальна робота має допомагати у розв'язанні "проблем, що відображають суспільне чи індивідуальне неблагополуччя", допомагати "в реалізації соціальних прав

громадян і компенсації фізичних, психічних, інтелектуальних, соціальних та інших недоліків, що заважають їхньому повноцінному функціонуванню". У наведених визначеннях, хоч і неявно, відчувається процес соціалізації. Негаразди й труднощі в тій чи іншій сфері суспільства, що заважають успішній соціалізації (а вона — запорука ефективного функціонування), мають бути усунені за допомогою соціальної роботи.

Чимало дослідників розуміють соціальну роботу як допомогу. Так, австрійська академія соціальної роботи пропонує розглядати соціальну роботу як специфічну форму допомоги людям із боку суспільства у задоволенні їхніх соціальних потреб і розв'язанні конфліктів, зумовлених індивідуальними або соціальними причинами.

Переважна більшість дослідників схиляються до визначення поняття соціальної роботи, запропонованого Національною асоціацією соціальних працівників США: соціальна робота — це професійна діяльність із надання допомоги індивідам, групам і спільнотам, посилення чи відновлення їх здатності до соціального функціонування та створення сприятливих соціальних умов для досягнення цих цілей.

Звернімо увагу, що в наведеному визначенні допомога охоплює вплив на здатність людини до соціального функціонування з метою її відновлення чи посилення. Отже, ідеться про активізацію людиною власних зусиль у скрутних життєвих ситуаціях. Окремі дослідники вважають, що самопомога, розвиток власних ресурсів, притаманних індивіду, групі та спільноті, значною мірою визначають сутність соціальної роботи. Дослідник М. Фірсов розширює розуміння суті соціальної роботи, включаючи в неї як допомогу, так і взаємодопомогу в системі соціокультурних і психосоціальних взаємодій та взаємовідносин різних суб'єктів.

Як бачимо, орієнтація допомоги на здійснення, посилення та відродження соціальних функцій індивіда чи групи є сутнісною характеристикою соціальної роботи в більшості її визначень у літературі: в такому контексті соціальна робота перебирає на себе функцію допомоги у здійсненні процесу соціалізації, який саме й націлений на підготовку людини до реалізації нею соціальних функцій в широкому діапазоні різноманітних сфер соціального життя.

Отже, узагальнюючи розглянуті аспекти розуміння поняття "соціальна робота", слід звернутися до ширших, базових понять і категорій, зокрема, до поняття "соціалізація" і більш загальної категорії "соціальне". Коротко розглянемо їх починаючи з останньої.

У латинській мові слово *societas* означає спільність, а *socialis* — суспільне. Через таку всеосяжність, універсальність термін "соціальне" різні дослідники тлумачать по-різному.

По-перше, поняття "соціальне" вживають у значенні "суспільний", тобто відмінний від біологічних, природних явищ і процесів. У такому розумінні все, що охоплює життєдіяльність людського суспільства загалом, є соціальним.

По-друге, це поняття відображає становище й роль людини в суспільстві (соціумі) й виражається у відносинах взаємозв'язку, взаємодії різних груп, які так чи інакше диференціюються, розрізняються за певними ознаками (взаємовідносини класів, націй, поколінь, статей тощо). У процесі спілкування, взаємодії у складі тієї чи тієї групи формуються соціальні якості кожної людини, що визначають і характеризують її поведінку.

По-третє, поняття "соціальне" відображає відносини нерівності, які існують між людьми. Суспільство поділяється на класи, верстви, групи, що різняться характером власності, мірою багатства, рівнем освіти, кваліфікацією, обсягом

влади, престижем тощо. Та й індивіди надто різні — талановиті й бездарні, працездатні й непрацездатні, активні й пасивні, вольові й безвільні тощо.

По-четверте, термін "соціальне" охоплює сукупність проблем людського життя — відносини між індивідами та спільнотами, стан довкілля, умови побуту, праці, відпочинку, забезпечення матеріальними та духовними благами, специфічні проблеми молоді, жінок, дітей, людей похилого віку та ін. Соціальне немовби входить в інші відносини, однак не зливається з ними, не розчиняється в них. Тому говорять про соціально-економічні, соціально-політичні, соціокуль-турні відносини, процеси, проблеми. Соціальні процеси можуть стосуватися всього людства, окремого суспільства, його конкретних сфер, аспектів, структурних частин (класів, верств, організацій, малих груп тощо).

Отже, соціальне — це особливий аспект суспільних відносин, що виникає у процесі спільної діяльності індивідів і соціальних спільностей у конкретно-історичних умовах, проявляється у їх ставленні одне до одного, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя.

Соціальне явище або процес виникає тоді, коли поведінка одного індивіда підпадає під вплив іншого або групи індивідів (спільності) незалежно від того, чи присутні фізичний індивід або спільність при виникненні цього явища або процесу. Індивіди саме у процесі взаємодії з урахуванням очікувань, дотримуючись визнаних норм і правил, впливають один на одного, сприяють інтеграції (засвоєнню) тих чи тих якостей суспільних відносин. Іншими словами, соціальне виникає у процесі взаємодії людей, детермінується відмінностями їх місця і ролі в конкретних структурах суспільства, проявляється в різному ставленні індивідів і груп (спільностей) до явищ та процесів суспільного життя.

Соціальна дійсність різноманітна. Вчинки людей, їх співробітництво і конфлікти, переміщення, творчість, спілкування, пережи-

вання, інші прояви поведінки, а також діяльність державних закладів, функціонування економіки — усе це своєрідний, пронизаний невидимою енергією і численними лініями вир людського буття, жива соціальна реальність, в якій головна діюча сила — Людина. У цьому вирі кожна людина має свою нішу, місце, покликання, ролі, функції, права і обов'язки, стимули та обмеження. Основне призначення соціальної роботи полягає в тому, щоб допомогти людям адаптуватися до навколишніх умов, структур, механізмів, домогтися повноцінного життя в суспільстві.

У цьому аспекті соціальна робота спирається на споріднену поняттю "соціальне" категорію "соціалізація", яка так само походить від лат. *socialis* — суспільний.

Поняття "соціалізація" дедалі активніше використовують як наукову категорію представники широкого спектра наук — філософії, соціології, психології, політології, педагогіки та ін. В американській та французькій соціології це поняття з'явилося наприкінці XIX ст. і пов'язане з іменами американського соціолога Ф. Гіддінгса (1855-1931) і французького соціолога Г. Тарда (1843-1904).

Г. Тард порівнював суспільство з мозком, а основним його елементом вважав свідомість окремої людини. Засвоєння індивідуальною свідомістю існуючих вірувань, переконань, розуміння бажань та намірів інших і взаємодія на цьому підґрунті породжують суспільство, що є основою соціального життя. У центрі життя — ставлення одного конкретного "Я" до інших "Я", їхній постійний (хоча часто непомітний) взаємовплив. "У цій дії одного духу на інший і слід вбачати елементарний факт, з якого випливає все соціальне життя, хоча соціальна дійсність виходить далеко за межі розумового світу..." [124, VI]. Основним механізмом такої взаємодії (соціалізація) вважалось наслідування,

що регулюється суспільством через соціальні інститути — систему освіти й виховання, сім'ю, громадську думку тощо.

У такий спосіб суспільство підтримує своє існування як цілісність, забезпечує розуміння індивідами своїх соціальних функцій і створює умови для успішної їх реалізації.

Якщо створені умови забезпечують ефективну соціалізацію або(і) особистісний потенціал людини відповідає нормі, проблем із соціалізацією практично не виникає. Вона відбувається без особливих відхилень. Проте коли одна з груп факторів — суспільні умови соціалізації або стан фізичного, психічного чи духовного здоров'я людини — відхиляється від необхідного для ефективної соціалізації рівня, то соціалізація відбувається з ускладненнями. Отже, людина, і навіть окремі соціальні групи, потрапляє при цьому у складні життєві ситуації і потребує соціальної допомоги від держави, її інститутів або інших суб'єктів специфічної діяльності, яка називається соціальною роботою.

Під соціальною роботою надалі розумітимемо професійну діяльність соціальних інституцій, державних і недержавних організацій, груп і окремих індивідів із надання допомоги у здійсненні успішної соціалізації особам чи групам людей у випадках, коли за відсутності належних умов у суспільстві або особистих вад їх соціалізація утруднюється, призупиняється або відбувається у зворотному напрямі (десоціалізація).

Насамкінець звернемо увагу на аспект розуміння соціальної роботи, пов'язаний із досягненням і забезпеченням соціальної справедливості [114, 5].

Соціальна робота стає самостійним феноменом сучасної цивілізації, що відображає діалектику поєднання загальнолюдських цінностей і унікальності особи. Утвердження перших неможливе, якщо кожен не реалізує і не розкриє власний потенціал, індивідуальну самобутність на основі вільного вибору, досягнутого рівня культури, національної самосвідомості, політичної та

духовної свободи. Одним із критеріїв цивілізованості суспільства, передумовою його поступального розвитку є соціальна справедливість. Цим загальнолюдським ідеалом здавна керуються прогресивні кола суспільства — від античних часів до наших днів. І нині цей критерій не втрачає актуальності, бо навіть у найрозвиненіших країнах світу мільйони людей незадоволені життям, почуваються ображеними, домагаються задоволення своїх прав і свобод.

Соціальна справедливість означає створення для всіх рівних реальних можливостей для вияву і реалізації своїх інтелектуальних творчих сил (хоча всі вони різні), гарантування суспільством із цією метою необхідних соціальних умов. Єдиної моделі втілення цього ідеалу не існує, а отже, неможливе одновимірне тлумачення соціальної роботи як засобу його реалізації.

Закони України «Про соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів»

Збройний конфлікт на Сході країни позначився на долях багатьох дітей.

Особливо гостро його наслідки відчули діти, що мешкають на окупованих територіях, на лінії розмежування та діти, які є вимушеними переселенцями.

Усі вони зазнали важких психологічних та фізичних травм, і потребують особливого захисту з боку держави. Надання цього захисту є світовою практикою, яку Україна враховує у своїй законодавчій діяльності. З цією метою і запроваджуються соціальні гарантії дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Цей Закон встановлює соціальні гарантії дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Стаття 1. Визначення основних термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у наступному значенні:

державна соціальна гарантія - встановлений цим Законом мінімальний розмір державної соціальної допомоги, а також пільги з метою надання соціальної підтримки дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів;

дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, - дитина, незалежно від громадянства, яка під час воєнних дій чи збройного конфлікту проживала/проживає на тимчасово окупованих або неконтрольованих територіях України, на лінії зіткнення у населених пунктах, перелік яких визначено Кабінетом Міністрів України;

психологічна реабілітація - діяльність, спрямована на відновлення психічних функцій, особистісних властивостей і системи відносин особистості, що дозволяють їй успішно функціонувати в мирному соціумі;

психологічна допомога - будь-яка цілеспрямована активність людини, скерована на розширення психологічних можливостей дітей, постраждалих від воєнних дій та збройних конфліктів та отримали психологічну травму, яка призвела до змін в особистісному і соціальному функціонуванні;

психіатрична допомога - комплекс спеціальних заходів, спрямованих на обстеження стану психічного здоров'я осіб, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд та медико-соціальну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади;

соціальний захист - діяльність держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, які забезпечать реалізацію конституційних прав і свобод та задоволення потреб дітей, постраждалих від воєнних дій та збройних конфліктів.

Стаття 2. Мета встановлення державних соціальних гарантій дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів

Державні соціальні гарантії для дітей, постраждалих внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів встановлюються з метою:

визнання на державному рівні негативних наслідків воєнних дій та збройних конфліктів, які позначаються на долях дітей, їх фізичному та психічному здоров'ї;

надання дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів комплексу соціальних гарантій, спрямованих на забезпечення належного рівня життя і ресоціалізації цих дітей.

Йдеться про необхідність створення належних умов для життя дітей, які зазнали психоемоційних, фізичних або соціальних травм унаслідок збройного конфлікту. Держава визнає, що війна порушує базові права дитини, зокрема право на безпеку, охорону здоров'я, освіту та розвиток, тому запровадження соціальних гарантій розглядається як механізм компенсації втрат і сприяння подоланню наслідків травматичних подій.

У межах зазначених гарантій передбачається реалізація заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя, надання психосоціальної допомоги та здійснення ресоціалізації — повернення дітей до повноцінної участі в суспільному житті. Це свідчить про комплексний підхід держави до подолання наслідків воєнних дій для дитячої спільноти та про визнання пріоритетності захисту прав і свобод дитини в умовах воєнного стану.

Стаття 3. Законодавство про соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів

Законодавство про соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів базується на Конституції України та нормах міжнародного гуманітарного права і складається з цього Закону, а також інших нормативно-правових актів.

Цей Закон є важливим елементом правової системи України, спрямованим на забезпечення прав та гарантій дітей, які постраждали через війну або збройні конфлікти. Він базується на положеннях Конституції України, а також нормах міжнародного гуманітарного права, таких як Конвенція ООН про права

дитини, Женевські конвенції та інші міжнародні документи, які зобов'язують державу захищати дітей у період збройного насильства.

Закон визначає категорії дітей, які вважаються постраждалими внаслідок воєнних дій та конфліктів. До них належать діти, які:

- зазнали фізичних або психологічних травм;
- втратили батьків або були розлучені з ними;
- стали свідками насильства; проживають у зоні бойових дій або на окупованих територіях;
- були змушені залишити місце проживання (внутрішньо переміщені особи); -
- зазнали інших форм шкоди через війну.

Основні напрями соціального захисту, передбачені Законом:

- надання психологічної допомоги та соціальної підтримки;
- забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я, реабілітаційних послуг; -
- гарантії матеріальної допомоги, у тому числі грошові виплати;
- сприяння у працевлаштуванні батьків (опікунів) таких дітей;
- створення безпечних умов проживання, включно з евакуацією з небезпечних територій;
- правовий захист та реабілітація.

Також закон передбачає міжвідомчу співпрацю – обов'язок органів влади, місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, соціальних служб, а також громадських організацій координувати зусилля для всебічного захисту постраждалих дітей.

Стаття 4. Сфера дії цього Закону

1. Дія цього Закону поширюється на:

- 1) дітей, які є громадянами України та постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на території України;
- 2) дітей, які є громадянами інших держав або особами без громадянства та постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на території України;

2. Дія цього Закону поширюється на дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів незалежно від того є вони внутрішньо переміщеними особами або проживають на тимчасово окупованих територіях чи на лінії зіткнення.

3. Окрім зазначених у цьому Законі соціальних гарантій, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів користуються іншими правами та свободами, передбаченими Конституцією та законодавчими актами України.

Стаття 5. Забезпечення виконання законодавства щодо соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів

Забезпечення виконання цього Закону, інших нормативно-правових актів щодо соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів покладається на органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Органи державної влади та місцевого самоврядування несуть відповідальність за реалізацію законодавства, що регулює соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок війни. Це означає, що саме на них покладається обов'язок забезпечувати виконання положень цього Закону, а також інших нормативно-правових актів, які спрямовані на підтримку таких дітей. Вони мають організовувати, координувати й контролювати процес надання соціальної допомоги, пільг і захисту прав дітей, які зазнали впливу збройних конфліктів.

Стаття 6. Соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів

1. Соціальні гарантії дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів надаються на підставі відповідного статусу, порядок отримання якого визначається Кабінетом Міністрів України.

2. Кабінет Міністрів України розробляє та включає до загальнодержавних програм відповідні положення щодо соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а також здійснює контроль за їх виконанням.

3. Розробляючи проект Державного бюджету України, Кабінет Міністрів України включає в нього відповідні положення щодо фінансування програм соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

4. Громадські об'єднання, фізичні та юридичні особи, а також органи місцевого самоврядування, мають право за рахунок власних коштів і благодійних надходжень встановлювати додаткові гарантії соціального захисту для дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, мають право на соціальні гарантії. Такі гарантії надаються лише за наявності відповідного статусу, порядок отримання якого визначається Кабінетом Міністрів України. Саме уряд розробляє необхідні положення та включає їх до загальнодержавних програм соціального захисту зазначеної категорії дітей. Окрім цього, Кабінет Міністрів контролює реалізацію цих положень на практиці.

Під час формування Державного бюджету України, уряд зобов'язаний передбачити фінансування відповідних програм, спрямованих на соціальний захист дітей, які зазнали впливу війни. Важливо зазначити, що не лише держава несе відповідальність за підтримку таких дітей: громадські організації, фізичні та юридичні особи, а також органи місцевого самоврядування мають право за власний кошт або за рахунок благодійних внесків надавати додаткові форми допомоги й підтримки цим дітям.

Стаття 7. Право на єдність родини

Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів має право на допомогу органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у пошуку та возз'єднанні членів сім'ї, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення або воєнних дій.

Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів, має гарантоване право на збереження єдності своєї родини. Якщо через війну або внутрішнє переміщення вона втратила зв'язок із рідними, держава зобов'язується допомагати в їх пошуку та возз'єднанні. Таку допомогу надають органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, забезпечуючи реалізацію права дитини на родину навіть у складних умовах, спричинених війною.

Стаття 8. Право на медичну допомогу

1. Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів мають право на отримання безоплатної медичної допомоги як амбулаторно, так і в умовах стаціонару у будь-якому державному медичному закладі, розташованому на підконтрольній Україні території.
2. Забезпечення дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів усіма необхідними медичними препаратами, протезування кінцівок, санітарно-курортне оздоровлення, а також діагностичні дослідження здійснюються за рахунок коштів держави.

Стаття 8. Право на медичну допомогу

1. Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів мають право на отримання безоплатної медичної допомоги як амбулаторно, так і в умовах стаціонару у будь-якому державному медичному закладі, розташованому на підконтрольній Україні території.
2. Забезпечення дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів усіма необхідними медичними препаратами, протезування кінцівок, санітарно-курортне оздоровлення, а також діагностичні дослідження здійснюються за рахунок коштів держави.

Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, мають право на безоплатну медичну допомогу. Вони можуть отримувати як амбулаторне лікування, так і стаціонарне, у будь-якому державному медичному закладі на території України, що перебуває під контролем держави. Окрім загальної медичної допомоги, держава гарантує повне забезпечення таких дітей необхідними лікарськими препаратами, послугами протезування кінцівок у разі потреби, можливістю пройти санаторно-курортне лікування, а також всіма видами діагностичних обстежень. Усі ці послуги фінансуються з державного бюджету.

Стаття 9. Право на освіту

1. Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів мають право на переведення до іншого дошкільного, загальноосвітнього або вищого навчального закладу, що знаходиться на території, яка віддалена від зони проведення воєнних дій. У випадку переведення до іншого вищого навчального закладу, розмір плати за навчання не змінюється та становить суму, яка зазначена у контракті з попереднім навчальним закладом.
2. Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів та є фізично, розумово чи соціально неповноцінною, має право на спеціальну освіту та догляд.
3. Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, мають статус внутрішньо переміщеної особи і є студентами (курсантами) вищих навчальних закладів мають право на отримання соціальних стипендій. Порядок виплати таких стипендій визначається Кабінетом Міністрів України.
4. Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, мають статус внутрішньо переміщеної особи та здобувають професійно-технічну освіту у державних або комунальних професійно-технічних навчальних закладах, мають право на державну цільову підтримку, порядок та умови надання якої, визначається Кабінетом Міністрів України.

Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів, мають гарантоване право на безперервну та доступну освіту. Вони можуть бути переведені до іншого закладу дошкільної, загальної середньої або вищої освіти, який знаходиться в безпечному регіоні, подалі від зони бойових дій. У разі переведення до іншого вищого навчального закладу розмір оплати за навчання залишається незмінним — на рівні, визначеному у попередньому контракті.

Діти з інвалідністю (фізичною, розумовою чи соціальною), які також постраждали внаслідок війни, мають право на спеціальну освіту та належний догляд відповідно до їхніх потреб.

Також закон гарантує додаткові освітні пільги для дітей, які мають статус внутрішньо переміщених осіб і є студентами або курсантами закладів вищої освіти — вони мають право на соціальні стипендії, які виплачуються згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Крім того, діти-переселенці, які навчаються у державних або комунальних професійно-технічних навчальних закладах, мають право на державну цільову підтримку. Умови та порядок її надання також визначає уряд.

Стаття 10. Право на правову допомогу

Батьки, опікуни або законні представники дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів мають право на отримання безоплатної правової допомоги, у порядку встановленому законодавством.

Батьки, опікуни або інші законні представники дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів, мають право на безоплатну правову допомогу. Така допомога надається відповідно до порядку, визначеного чинним законодавством України, і може включати правові консультації, підготовку документів, а також представництво інтересів у суді чи перед іншими органами. Це право покликане забезпечити ефективний захист прав та інтересів дитини в умовах воєнного або післявоєнного стану.

Стаття 11. Право на психологічну реабілітацію

Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів при наявності у них психологічних проблем (порушення та/або відхилення у психічній діяльності) мають право на безоплатну психолого-педагогічну реабілітацію, яка здійснюється з метою формування способів оволодіння знаннями, вміннями і навичками, формування самоутвердження і належної самооцінки особою своїх можливостей, засвоєння правил суспільної поведінки шляхом здійснення системної навчально-виховної роботи.

Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів і мають психологічні труднощі чи порушення психічного здоров'я, мають право на безоплатну психолого-педагогічну реабілітацію. Така реабілітація спрямована не лише на подолання психологічних наслідків травми, а й на допомогу дитині у поверненні до повноцінного життя. Вона включає формування вмінь і навичок, розвиток самооцінки, впевненості у власних силах, а також навчання правилам поведінки в суспільстві. Реабілітація проводиться в рамках спеціально організованої навчально-виховної роботи.

Стаття 12. Право на психіатричну допомогу

1. У разі виявлення у дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів психічних розладів, які є наслідками реакції психіки дитини на застосування проти неї зброї, засобів масового ураження, бойові дії та пошкодження чи знищення майна, їм надається безоплатна психіатрична допомога.

2. Підстави, порядок надання, принципи та форми психіатричної допомоги визначаються Законом України "Про психіатричну допомогу" від 22 лютого 2000 року N 1489-III.

Якщо у дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій або збройних конфліктів, виявлено психічні розлади, що виникли внаслідок пережитого стресу — таких як бойові дії, використання зброї, вибухів, руйнування чи втрата майна, — вона має право на безоплатну психіатричну допомогу.

Надання такої допомоги здійснюється відповідно до чинного законодавства України, зокрема Закону України «Про психіатричну допомогу». Цей закон визначає підстави для надання психіатричної допомоги, її форми, принципи, а також порядок, у якому така допомога надається, з дотриманням прав дитини та вимог фахового медичного супроводу.

Стаття 13. Право на соціальну допомогу

1. Діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів мають право на соціальну допомогу, яка складається з щомісячної соціальної допомоги та одноразової грошової допомоги, порядок виплати якої, визначається Кабінетом Міністрів України
2. Щомісячна соціальна допомога виплачується кожній дитині, яка постраждала внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту у розмірі соціальної допомоги, яка передбачена для дитини, що має статус внутрішньо переміщеної особи.
3. Якщо дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів має статус внутрішньо переміщеної особи і отримує відповідні соціальні виплати, то додаткова щомісячна допомога не виплачується.
4. Одноразова грошова допомога виплачується у наступних випадках та розмірах:
  - у разі отримання поранення, контузії, каліцтва або іншого фізичного, сексуального, психологічного насильства, одноразова грошова допомога виплачується у розмірі 150-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законодавством для працездатних осіб;
  - у разі незаконного утримування, викрадення або вивезення за межі України, одноразова грошова допомога виплачується у розмірі 100-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законодавством для працездатних осіб;

у разі залучення до участі у незаконних військових формуваннях одноразова грошова допомога виплачується у розмірі 50-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законодавством для працездатних осіб.

5. Причинний зв'язок між пораненням, каліцтвом, інвалідністю та наслідками воєнних дій чи збройного конфлікту вважається встановленим, якщо характер травм та умови їх отримання вказують на застосування проти дитини зброї і засобів масового ураження, наслідки проведення бойових дій та руйнування майна. Характер травм та умови їх отримання засвідчуються висновками судово-медичної або медико-соціальної експерти.

6. Підтвердженням факту незаконного утримування дитини на тимчасово окупованих і неконтрольованих територіях України, а також залучення її до участі у незаконних військових формуваннях є відповідне рішення Штабу Антитерористичного центру при Службі безпеки України та відкриття кримінального провадження по даному факту органами прокуратури, органами внутрішніх справ та національної поліції України.

Стаття 16. Супровід дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України

1. Після надходження інформації про дитину, яка постраждала внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, від суб'єкта виявлення відповідна служба у справах дітей опрацьовує її, здійснює заходи щодо ідентифікації дитини та як публічний реєстратор вносить до Реєстру відповідні відомості про таку дитину.

Після ідентифікації дитини служба у справах дітей разом із фахівцем із соціальної роботи або іншим надавачем соціальних послуг, із залученням (за потреби) інших суб'єктів, які діють у межах своїх повноважень, застосовує інтегрований підхід до оцінювання потреб та супроводу дитини, яка постраждала внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, з метою визначення подальшого необхідного обсягу соціальної підтримки, що надається відповідно до цього Закону.

2. Інтегрований підхід до оцінювання потреб та супроводу дитини, яка постраждала внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та включає такі етапи:

1) виявлення умов та обставин жорстокого поводження з дитиною та/або загрози життю або здоров'ю дитини та, у разі виявлення таких обставин, проведення службою у справах дітей спільно з органом (підрозділом) Національної поліції України, фахівцем із соціальної роботи або іншим надавачем соціальних послуг (за наявності можливості залучення), представником закладу охорони здоров'я оцінювання рівня безпеки постраждалої дитини;

2) організація службою у справах дітей проведення фахівцем із соціальної роботи або іншим надавачем соціальних послуг первинного оцінювання індивідуальних потреб дитини і членів її сім'ї (за наявності), за результатами якого визначається необхідність утворення мультидисциплінарної команди, забезпечення екстреного реагування;

3) утворення уповноваженим органом мультидисциплінарної команди, організація її діяльності та прийняття рішення щодо залучення представників інших органів до її складу для забезпечення допомоги дитині, зокрема організація надання медичних, реабілітаційних, соціальних, психологічних, освітніх, правничих, адміністративних та інших послуг;

4) проведення мультидисциплінарною командою на підставі первинного оцінювання індивідуальних потреб дитини та членів її сім'ї (за наявності) повного індивідуального та цілісного оцінювання потреб дитини та членів її сім'ї (за наявності), складання індивідуального плану забезпечення потреб дитини;

5) забезпечення супроводу та інших видів соціальної підтримки відповідно до індивідуального плану забезпечення потреб дитини. Відповідальність за

виконання заходів, визначених в індивідуальному плані забезпечення потреб дитини, надання соціальної підтримки дітям, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, покладається на Київську та Севастопольську міські державні адміністрації, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських рад, а також на виконавчі органи сільських, селищних, міських рад територіальних громад за місцем проживання (перебування) виявленої дитини;

б) здійснення моніторингу виконання індивідуального плану забезпечення потреб дитини;

7) проведення фахівцем із соціальної роботи або іншим надавачем соціальних послуг періодичного оцінювання потреб постраждалої дитини за результатами наданої соціальної підтримки;

8) виконання інших заходів відповідно до індивідуальних потреб дитини.

3. Після внесення до Реєстру інформації про дитину, яка постраждала внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, стосовно неї застосовується інтегрований підхід до оцінювання потреб та супроводу дитини з метою визначення подальшого необхідного обсягу соціальної підтримки, що надається відповідно до цього Закону.

4. Контроль за дотриманням порядку обліку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, здійсненням їх супроводу, а також контроль взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб здійснюється центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 18. Система заходів соціального захисту та підтримки дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України

1. Система заходів соціального захисту та підтримки дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, включає:

1) надання компенсації за шкоду життю та здоров'ю дитини у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України;

2) надання невідкладної проміжної компенсації за шкоду життю та здоров'ю дитини у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України;

3) надання соціальних послуг відповідно до оцінювання потреб дитини/сім'ї у соціальних послугах згідно із [Законом України](#) "Про соціальні послуги";

4) здійснення соціальної роботи відповідно до [Закону України](#) "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю";

5) надання медичної допомоги, реабілітаційної допомоги та забезпечення допоміжними засобами реабілітації відповідно до індивідуального реабілітаційного плану, що здійснюються в закладах охорони здоров'я відповідно до вимог законів України ["Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення"](#) та ["Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я"](#), забезпечення допоміжними засобами реабілітації і медичними виробами відповідно до вимог [Закону України](#) "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні";

6) надання психологічної допомоги, психолого-педагогічних, корекційних послуг та соціально-психологічної реабілітації відповідно до законів України ["Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю"](#), ["Про охорону дитинства"](#), ["Про освіту"](#);

7) надання психіатричної допомоги на підставах та в порядку, встановлених [Законом України](#) "Про психіатричну допомогу";

8) надання послуг з оздоровлення та відпочинку відповідно до [Закону України "Про оздоровлення та відпочинок дітей"](#);

9) створення безпечного освітнього середовища, організацію здобуття освіти, освітнього процесу, забезпечення державних гарантій, визначених законами України ["Про освіту"](#), ["Про професійну \(професійно-технічну\) освіту"](#), ["Про дошкільну освіту"](#), ["Про вищу освіту"](#);

10) надання державної цільової підтримки для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей з інвалідністю відповідно до законодавства;

11) матеріальне та соціально-побутове забезпечення дітей з інвалідністю відповідно до законодавства;

12) надання одноразової компенсації та щорічної допомоги на оздоровлення дітям з інвалідністю, постраждалим внаслідок дії вибухонебезпечних предметів;

13) надання державної соціальної допомоги дітям з інвалідністю, в тому числі дітям з інвалідністю, яка пов'язана з пораненням чи іншим ушкодженням здоров'я від вибухонебезпечних предметів, відповідно до [Закону України "Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю"](#);

14) забезпечення безперешкодного доступу до різних сфер життєдіяльності шляхом дотримання будівельних норм для пристосування житлового і оточуючого середовища до потреб дітей з інвалідністю з урахуванням індивідуальних особливостей функціонального обмеження і специфіки нозологій;

15) право на здобуття освіти за індивідуальною навчальною програмою, яка узгоджується з індивідуальною програмою реабілітації дитини з

інвалідністю або особи з інвалідністю з дитинства, що розроблена на основі індивідуального реабілітаційного плану;

16) надання допомоги у поверненні дитини в Україну;

17) вжиття заходів для возз'єднання дитини з її сім'єю;

18) встановлення опіки (піклування) з метою захисту інтересів малолітніх і неповнолітніх дітей та забезпечення їхніх особистих немайнових і майнових прав та інтересів;

19) забезпечення права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на усиновлення або влаштування на виховання в сім'ї громадян України (під опіку чи піклування, у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу) або малі групові будинки, або за неможливості влаштування у сімейні форми виховання - до інших дитячих закладів;

20) недопущення примусового переміщення, вивезення та неповернення дітей з-за кордону, їх викрадення, торгівлі дітьми;

21) розшук батьків або інших законних представників дітей, розлучених із сім'єю;

22) тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування та постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України від примусового переміщення, вивезення, депортації або неповернення з-за кордону, викрадення, торгівлі дітьми, у дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, сім'ї патронатних вихователів, сім'ї опікунів чи піклувальників, встановлення опіки чи піклування над такими дітьми, у разі неможливості - тимчасове влаштування до інших дитячих закладів;

23) надання одноразової матеріальної допомоги дитині, яку визнано такою, яка постраждала від торгівлі дітьми, відповідно до [Закону України "Про протидію торгівлі людьми"](#);

24) забезпечення харчуванням у порядку та на умовах, передбачених законами України ["Про охорону дитинства"](#), ["Про дошкільну освіту"](#), ["Про освіту"](#), ["Про професійну \(професійно-технічну\) освіту"](#), ["Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб"](#), ["Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи"](#), ["Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"](#);

25) надання допомоги у разі встановлення опіки чи піклування, допомоги на дітей, хворих на тяжкі психічні розлади, яким не встановлено інвалідність, відповідно до [Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми"](#);

26) виплату пенсії у зв'язку з втратою годувальника, державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю відповідно до законодавства;

27) житлове забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до законодавства;

28) консультування з питань прав неповнолітніх у трудових правовідносинах та гарантій у сфері зайнятості;

29) надання правничої допомоги, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел на підставах та в порядку, встановлених [Законом України "Про безоплатну правничу допомогу"](#);

30) надання матеріальної підтримки та інших пільг, передбачених законодавством.

2. Соціальний захист та підтримка дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, надаються за результатами проведення оцінювання потреб дитини, з урахуванням індивідуальних потреб дитини у видах підтримки та завданої їй шкоди, на період існування відповідних потреб.

3. Порядок та строки проведення оцінювання потреб дитини, яка постраждала внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, встановлюються Кабінетом Міністрів України.

4. Встановлення зв'язку інвалідності з пораненням, психічним розладом чи іншим ушкодженням здоров'я, отриманим дитиною внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

5. Кабінет Міністрів України розробляє і включає до загальнодержавних програм відповідні положення щодо соціального захисту та підтримки дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, а також здійснює контроль за їх виконанням.

1.2 Зміст та особливості організації соціальної роботи з дітьми підліткового віку в умовах війни

В умовах війни в Україні підлітки зазнають значного емоційного та психологічного тиску, що спричиняє різні форми девіантної поведінки та порушення адаптації. Нами було проведено дослідження серед підлітків, що проживають в Україні. В ході цього дослідження отримані дані, які свідчать про те, що війна згубно впливає на психоемоційний стан підлітків через такі чинники, як постійний стрес, відчуття небезпеки, втрата близьких, вимушені переміщення та соціальна дезорієнтація. Ці чинники можуть спричинити емоційні порушення, такі як тривога, депресія та агресія, а також підвищують ризик виникнення девіантних форм поведінки, включаючи асоціальні вчинки, вживання шкідливих речовин і проблеми в стосунках з однолітками та дорослими.

Основні наслідки війни для підлітків проявляються у порушеннях емоційного регулювання та самооцінки. Більшість з них відчувають невпевненість у майбутньому, страх втрати домівки та переживають загострене відчуття небезпеки. Це позначається на їхній здатності до адаптації та впливає на соціальні взаємодії, сприяючи появі замкнутості або, навпаки, надмірної агресивності.

Соціальна профілактика девіантної поведінки потребує активного залучення освітніх закладів, де підлітки можуть отримати підтримку та розуміння з боку дорослих (Савельєва, 2016). Школа є одним із провідних інститутів соціалізації, де можна своєчасно виявити та скоригувати ознаки девіантної поведінки шляхом створення безпечного та підтримуючого середовища (Самойлов, 2017).

Психоемоційний зв'язок із батьками, які воюють, має особливе значення, адже відчуття підтримки навіть на відстані допомагає підліткам справлятися зі

стресом. Збереження регулярного контакту з рідними, які перебувають на фронті, навіть через телефонні дзвінки чи комунікації онлайн, є важливим фактором емоційної стабільності та збереження сімейних зв'язків.

Одним з основних чинників успішної адаптації є емоційна стійкість, яку підлітки можуть розвинути за наявності підтримуючого соціального середовища. Це підтверджує необхідність створення комплексної системи допомоги для підлітків в умовах війни, що передбачає як індивідуальну психологічну підтримку, так і активну соціальну інтеграцію. За результатами дослідження були розроблені рекомендації для освітніх і соціальних служб, спрямовані на підтримку та соціальну інтеграцію підлітків, що зазнали впливу війни. Ці рекомендації адаптовано для подолання психологічних наслідків війни:

1. Психоедукаційні зустрічі для батьків на базі шкіл. Існує необхідність в організації регулярних зустрічей для батьків, де вони зможуть отримати знання про підтримку дітей у стресових умовах, можливість підвищити рівень безпеки і довіри у сім'ї, а також про те, як реагувати на емоційні прояви дітей під час війни. Психоедукаційні та коучингові групи сприятимуть формуванню навичок комунікації з дітьми та забезпеченню емоційної підтримки навіть у складних обставинах. Коучинговий підхід у взаємодії між батьками і підлітками дозволяє встановити довірливі стосунки, що сприяють емоційній стабільності молоді, особливо в період стресу та підвищеної тривожності» (Сингаївська & Іванова, 2023).

2. Збільшення кількості шкільних психологів. Сучасні виклики вимагають значного розширення штату психологів у школах, що дозволить забезпечити всебічну підтримку для дітей та підлітків, які перебувають під впливом воєнного стресу. Шкільні психологи мають бути доступні не лише для регулярної роботи з групами учнів, але й для індивідуальних консультацій, що допоможе розвантажити їх емоційний стан та знизити рівень тривожності.

3. Індивідуальна психологічна підтримка для підлітків, чії батьки воюють. Особливо важливою є індивідуальна підтримка для підлітків, які мають батьків на фронті. Це дозволить їм відкритися, обговорити свої страхи та отримати навички емоційної саморегуляції. Психотерапія, арт-терапія, терапія майдфулнес можуть допомогти підліткам у подоланні тривоги і стресу.
4. Групи для психологічної підтримки вчителів. Вчителі, що працюють у воєнний час, також зазнають значного стресу. Їм важко підтримувати власну емоційну рівновагу та одночасно надавати підтримку учням. Регулярна психологічна підтримка для вчителів допоможе знизити рівень стресу та підвищить їхню здатність ефективно реагувати на потреби учнів. Важливим є також формування ресурсних груп для вчителів, де вони можуть обговорювати свої емоційні труднощі й отримувати підтримку.
5. Соціальна інтеграція та групові заняття. Створення онлайн та офлайн груп підтримки для підлітків, де вони зможуть взаємодіяти з однолітками, які також переживають воєнні події, допоможе знизити в них почуття ізоляції. Такі заняття можуть охоплювати тренінги зі стресостійкості, комунікативних навичок і навичок розв'язання конфліктів.
6. Медіаграмотність та критичне мислення. Медіа значною мірою впливають на психосоціальну адаптацію підлітків, формуючи їх уявлення про соціальні норми та успішність. Інформаційний тиск в умовах війни може збільшити тривожність і потребує розвитку критичного мислення та навичок медіаграмотності (Мельник & Русин, 2020). Уміння розпізнавати фейкові новини, аналізувати інформацію та критично ставитися до джерел є необхідними навичками для підлітків в умовах воєнного інформаційного тиску. Навчання медіаграмотності зменшить тривожність, пов'язану з інформаційними атаками і підвищить емоційну стійкість підлітків.

Комплексний підхід до психологічної підтримки підлітків у воєнний час має включати емоційну підтримку в сім'ї, збільшення штату шкільних психологів, створення ресурсів для вчителів, а також організацію регулярних зустрічей для батьків з метою психоедукації. Такі заходи допоможуть знизити негативний вплив війни на психоемоційний стан підлітків і сприятимуть їхній адаптації до життя в умовах війни та в післявоєнний період.

Особливу увагу слід звернути на тих підлітків, які вже мають прояви деструктивної або девіантної поведінки. Підліткам, які демонструють ознаки такої поведінки, важливо окрім групової роботи отримувати індивідуальні консультації з психологами. Це дозволить їм усвідомити причини своєї поведінки, дослідити свої емоції та навчитися керувати ними. Соціальна інтеграція підлітків з девіантною поведінкою повинна бути спрямована на відновлення соціальних навичок, формування позитивних взаємин із суспільством та зниження соціальної ізоляції. Самооцінка є ключовим фактором емоційної стійкості, особливо в умовах стресових ситуацій, таких як війна. Висока самооцінка сприяє здатності підлітків справлятися з труднощами та знижує ризик виникнення девіантної поведінки (Сингаївська & Хохліна, 2020). То ж успішна інтеграція потребує розробки спеціальних програм, що включають підтримку через освітні та соціальні проекти. Підлітки можуть бути залучені до волонтерської діяльності або соціальних проектів, які дозволяють їм відчувати власну корисність та відповідальність за суспільство під час війни. Волонтерство сприяє розвитку емпатії, вчить співпраці та поваги до інших, підвищує усвідомлення власної значущості підлітків, сприяють формуванню позитивного відношення до себе, що є необхідними для успішної адаптації підлітків до життя в умовах війни та в післявоєнний період.

Психологічна та соціальна підтримка підлітків в умовах війни є ключовим елементом збереження їх психоемоційного благополуччя та запобігання розвитку девіантної поведінки. Військові дії створюють безпрецедентний

рівень стресу для молодого покоління, що вимагає ефективних заходів підтримки на всіх рівнях – від сімейного оточення до шкільних і громадських структур. Таким чином, комплексний підхід до підтримки підлітків, що зазнають впливу війни, дозволить знизити ризик виникнення девіантної поведінки, зберегти психоемоційне благополуччя молоді та забезпечити більш м'яку адаптацію в умовах післявоєнного суспільства, що критично важливо для швидкого відновлення та подальшої успішної розбудови нашої країни після закінчення війни.

Висновок до 1 розділу

В першому розділі було розкрито поняття соціальної роботи та підтримки дітей, які постраждали в наслідок війни. Пропрацьовано основні аспекти допомоги соціальної роботи та її механізм. Також було вивчено походження терміну «соціальна робота» та те, як цей процес зароджувався. Було використано інформацію з відкритих джерел та інформацію знавців зародження соціальної роботи.

Також в цьому розділі розкриті основні Закони України « Про соціальну допомогу дітям», а саме 17 статей, які розкривають нам законодавчий рівень у роботі з допомогою дітям, постраждалим від війни. Ми зрозуміли, на яких законах базується дана робота.

Соціальна робота з дітьми підліткового віку в умовах війни є надзвичайно важливою сферою діяльності, що потребує комплексного, чутливого та професійного підходу. Підлітки — одна з найбільш вразливих категорій населення, оскільки війна негативно впливає на їх емоційний стан, психіку, розвиток і соціальну адаптацію. Основним завданням соціальних працівників у цих умовах є надання психологічної підтримки, забезпечення доступу до освіти, медичної допомоги, створення безпечного середовища для розвитку, а

також відновлення почуття стабільності та довіри до світу. Особливості організації соціальної роботи з підлітками в умовах війни включають міждисциплінарний підхід, тісну співпрацю з родинами, громадами, освітніми закладами та державними структурами, а також врахування індивідуальних потреб кожної дитини. Успішна соціальна робота вимагає гнучкості, етичності, високого професіоналізму та постійного вдосконалення методів і форм допомоги відповідно до викликів воєнного часу. Таким чином, соціальна робота з підлітками в умовах війни є не лише професійною діяльністю, а й гуманітарною місією, що сприяє збереженню дитинства, формуванню стійкості та відновленню потенціалу майбутнього покоління.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

2.1. Досвід соціальної роботи з дітьми підліткового віку в умовах війни

Відмічено, що умови війни призводять до зростання ролі соціального працівника. Проблеми, що виникають у цей період, часто подвоюються або навіть потроюються порівняно з мирним часом. Тому соціальному працівнику потрібно залучати благодійні та волонтерські організації, а також міжнародну допомогу, щоб ефективно вирішувати проблеми, що стосуються дітей.

Проте самої допомоги, що стосується лише дитини, недостатньо для її благополуччя. Важливо також працювати з сім'єю. Стан дитини безпосередньо залежить від дорослих людей, які піклуються про неї. Дорослі допомагають дітям у стресових обставинах, а їхній емоційний стан є орієнтиром і знаком безпеки. У таких ситуаціях батьки можуть слугувати провідниками знань, а також джерелом емоційної підтримки. Дорослі мають можливість заспокоїти дітей, відвернути їхню увагу, посилити почуття безпеки та зменшити рівень напруги і стресу. Та варто зазначити, що люди, які опікуються дитиною, можуть впливати на неї й негативно.

У одному з проаналізованих джерел йдеться про те, що збройний конфлікт у Газі продемонстрував сильний зв'язок між симптомами депресії, тривожності та ПТСР у матерів і такими ж симптомами у дітей. Унікаюча поведінка у дітей також пов'язана з рівнем травматичного досвіду у матері. Також є докази того, що ПТСР у батьків може також призвести до відповідних симптомів у дітей (Devakumar, Birch, Osrin, Sondorp, & Wells, 2017).

Дитячий розвиток і стан дитини, на думку фахівців, залежить від її взаємодії з навколишнім середовищем. Про це свідчить застосування екологічної

моделі. Одна з головних ідей даної моделі полягає у тому, що «розвиток дитини є продуктом постійної динамічної взаємодії між дитиною та світом внаслідок досвіду, який дитина отримує від сім'ї та соціального середовища» (Мостова, Кучеровська & Доскач, 2022). Екологічна модель в роботі з дітьми базується на необхідності працювати з системою, а не з окремою дитиною. Система включає сім'ю, школу, друзів, середовище, в якому дитина живе, та інші чинники, які впливають на життя дитини. Принцип екологічного підходу полягає в тому, що зміна будь-якого елемента системи може впливати на усю систему в цілому. Такий багаторівневий підхід ймовірно є ефективнішим, ніж однорівневий підхід.

Вартим вивчення є опис діяльності організації War Child UK в Демократичній Республіці Конго (ДРК). Організація розробила багаторівневий підхід до задоволення потреб дітей, які постраждали від війни в регіоні.

Працюючи на індивідуальному рівні, War Child UK надає психосоціальну підтримку дітям через арт-терапію, ігри та інші види діяльності, які допомагають їм виражати свої емоції та справлятися з травмою війни. Щодо рівня сім'ї та громади, то організація працює з батьками та опікунами задля налагодження безпечного та сприятливого середовища для дітей. На суспільному ж рівні War Child UK виступає за політику та програми, що захищають права дітей, які постраждали від війни. Організація також співпрацює з урядами та іншими зацікавленими сторонами, щоб забезпечити захист та задоволення потреб дітей.

Здійснюючи роботу на різних рівнях екологічної моделі, дана організація має можливість надавати комплексну та цілісну підтримку дітям, які постраждали від війни в Демократичній Республіці Конго. Підхід організації заснований на визнанні, що будь-яка зміна в одному елементі системи може вплинути на всю систему. Тому для задоволення комплексних потреб дітей, які постраждали від війни, необхідний багаторівневий підхід (War Child UK, 2023).

Чимало уваги науковців приділено опису сімейного консультування як форми роботи з дітьми в умовах війни. Мета сімейного консультування - допомогти всій родині пережити болючі події та сформувати цілі на майбутнє. Під час сімейного консультування передбачається, що батьки отримають поради щодо запобігання дитячій травмі та створення сприятливої домашньої атмосфери. Сімейне консультування може допомогти дітям та їх родинам знайти шляхи, які допоможуть їм змиритися з труднощами та стресом, пов'язаними з війною. Ця форма роботи дозволяє сім'ям працювати над взаєморозумінням, спілкуванням та побудовою відносин, що сприятиме зменшенню напруги в родині та забезпеченню підтримки для дітей (Грудій М., Мельник Л., Остапчук Г., Пилипас Ю., & Семенко І., 2015).

Соціальну адаптацію розглядають як соціальну послугу, надання якої є актуальним під час війни і може позитивно впливати на благополуччя дитини, що перебувала в зоні активних бойових дій та перемістилась у нове соціальне середовище, має психічні або поведінкові порушення, інвалідність, моторні та комплексні порушення. Соціальна адаптація надається дітям, які потребують допомоги у психологічній, соціальній та емоційній адаптації, вона допомагає їм зрозуміти свої почуття та емоції, навчитися розв'язувати конфлікти та встановлювати гарні стосунки з іншими людьми.

Дана послуга може надаватися вдома або в приміщенні надавача соціальної послуги і може включати психологічну консультацію, тренінги з соціальної адаптації та психологічного здоров'я, групові та індивідуальні заняття з психотерапії та саморозвитку. Важливо зазначити, що соціальна адаптація допомагає дітям повернутися до нормального життя та навчитися жити в існуючих умовах (Волгіна О., & Іванова О., 2022).

Варто також розглянути такий вид допомоги сім'ям з дітьми, як гуманітарна допомога. Відповідно до глосарію ОСНА, гуманітарна допомога (humanitarian aid) означає допомогу, яку надають людям, які постраждали від стихійних лих або конфліктів, з метою задоволення їх базових потреб та прав. Гуманітарна

допомога є формою втручання, яка спрямована на підтримку та допомогу потерпілим у складних ситуаціях.

Наголошено, що сучасні умови в Україні призводять до ситуацій, коли гуманітарна допомога надається безпосередньо потерпілим або тим, хто знаходиться в зоні ризику. Ця допомога може бути у формі матеріальних благ або послуг, наданих у стаціонарних або тимчасових укриттях, на мобільних пунктах роздачі тощо. Щодо того, як оформлюються запити на отримання гуманітарної допомоги, це залежить від умов та правил, встановлених організаціями, які здійснюють роздачу гуманітарної допомоги населенню.

У літературі наведено приклади діяльності таких організацій, зокрема БФ «Карітас», що надає допомогу вразливим категоріям населення - ВПО, особам з інвалідністю, паліативним хворим та іншим. Даний благодійний фонд надає гуманітарну допомогу у вигляді наборів з продуктів харчування та засобів гігієни, підгузків, продуктів харчування для дітей, а також кеш-грантів. Для подачі заявок і запитів можуть використовуватися різноманітні канали, такі як контактні телефони, онлайн-сервіси, територіальні центри соціального обслуговування, управління соціального захисту, центри надання адміністративних послуг тощо. Деякі організації також впровадили графіки видачі, щоб забезпечити зручне обслуговування людей (Хмелевська О., 2023).

Ще одним видом допомоги названо соціально-психологічну реабілітацію дітей, що постраждали від війни. Зазначено, що за нинішніх умов збільшується кількість людей, які вже потребують та ще будуть потребувати у майбутньому регулярної психологічної підтримки та реабілітаційних заходів незалежно від того, чи є ці заходи короткостроковими чи довготривалими. Необхідність у реабілітації стосується не лише ветеранів, які повертаються з війни, але й їхніх родичів - батьків, дружин та дітей.

У одному з проаналізованих джерел розглянуто 5 стандартних кроків організації соціально-психологічної реабілітації дітей, які постраждали

внаслідок війни. Ці кроки названо уніфікованими та спрямованими на надання ефективної допомоги для покращення психічного здоров'я дітей:

1. Діагностика особи.
2. Вибір індикаторів життєвих компетентностей.
3. Підготовка індивідуального плану соціально-психологічної реабілітації.
4. Реалізація заходів соціально-психологічної реабілітації та моніторинг досягнень у процесі отримання підтримки.
5. Завершення надання послуг або перехід на новий етап (за потреби).

Соціально - психологічна реабілітація дітей, які постраждали внаслідок війни, часто відбувається за такою програмою і містить наступне (Бачинська М., 2022):

1. діагностика стану дитини та складання реабілітаційних завдань;
2. проведення профілактичної роботи, що включає індивідуальні консультації, лекції, групові заняття тощо;
3. психологічна та педагогічна корекція (включно з тренінговими заняттями, іграми, зустрічами за інтересами тощо);
4. корекційно-терапевтична робота, що включає різні методи лікування, такі як тілесно-орієнтована терапія, арт-терапія, іпотерапія та інші;
5. групова робота, включаючи тренінги, сімейну психотерапію, заняття в майстернях та інше.

Варто зауважити, що соціально-психологічна реабілітація є складним і багатофакторним процесом, спрямованим на відновлення та підтримання психологічного здоров'я дитини, зокрема її здатності до відчуття психологічного комфорту та задоволення. Кожен процес реабілітації має бути індивідуалізованим та налаштованим на потреби та можливості кожної конкретної особи з урахуванням її особистих рис, історії життя, наявного

потенціалу та оточення. Самі інтервенції можуть бути різноманітними, залежно від того, який вид травми був отриманий та які конкретні проблеми стали на заваді повноцінному функціонуванню дитини. Важливо, щоб кожен процес реабілітації був направлений на досягнення конкретних результатів та враховував індивідуальні потреби та можливості особистості.

Оскільки діти, які відчули на собі наслідки життя в умовах війни, мають високу схильність до розвитку різних психічних порушень, важливими визнано своєчасні інтервенції задля попередження виникнення проблем, мінімізації негативних наслідків, послаблення симптомів психотравми або для покращення загального самопочуття. Ще одним з інструментів для досягнення названих завдань прийнято вважати арт-терапію - вона може допомогти у вирішенні кожного з них.

В останні роки дедалі частіше в комплексній соціально-психологічній реабілітації дітей, які мають проблеми з психічним здоров'ям, використовуються різноманітні методи арт-терапії, як допоміжні засоби.

Арт-терапія – психотерапевтична практика, що заснована на використанні мистецтва та творчості і застосовується для інтерпретації, дослідження та вираження емоцій та думок, розуміння внутрішніх конфліктів та почуттів. Вона допомагає виразити емоції, які важко висловити словами, а також просто розслабитися та зосередитися.

Досліджено, що застосування арт-терапії у роботі з дітьми є більш дієвим, ніж у роботі з дорослими, бо, на відміну від них, у дітей, найчастіше немає мети зробити малюнок ідеальним, вони рідко зосереджуються на техніці, натомість вони просто насолоджуються процесом і проєктують на аркуш свій внутрішній стан. І те, що діти зображують на папері, допомагає арт – терапевту зрозуміти їхні почуття та думки, надати їм необхідну підтримку та створити для них емоційно безпечне середовище (Кулаков Р. & Кулакова Л., 2022).

Використання різних методів роботи з дітьми, що постраждали від війни, може сприяти вирішенню проблем їх психічного здоров'я та задоволенню різних потреб. Ці методи допомагають забезпечити спілкування, прийняття, розуміння, емоційну підтримку, самовдосконалення, саморозуміння та вираження неприйнятих відчуттів. Вони також сприяють зв'язку між відчуттями та думками з реальністю, позитивному сприйняттю навколишнього світу та подоланню почуття самотності (Мельниченко Л.).

Часто творчість стає єдиним стимулом у житті дітей, що постраждали від війни. Зазнавши стресу, особа ще довгий час залишається збудженою, психічно неврівноваженою. Застосування різних видів арт-терапії може бути корисним для заспокоєння нервової системи дитини, а також сприяти формуванню у дітей таких якостей, як наполегливість, терплячість, ретельність та старанність.

Н. П. Демидюк (2017) зазначає, що ефективними видами роботи з тематичними малюнками (в залежності від індивідуальних потреб і запиту дитини) можуть бути:

- Діалоги. Характеризується розмовою дитини з одним з персонажів (об'єктів) або озвучення нею діалогу двох об'єктів на малюнку одне з одним.
- Персоніфікація. Суть цього виду роботи полягає у тому, що автор (дитина) розповідає історію через призму певного елемента малюнка, який самостійно обирає або який запропонував фахівець. Наприклад: «Я – помаранчевий метелик, що знаходиться на фруктовій мисці. В мене пошкоджене крильце...».
- Інтервенція. «Вдосконалення» малюнка. Додавання нових об'єктів до малюнка з метою поліпшення «самопочуття» його окремих елементів. Або виконання нового «гарного» малюнка (Скотна Н., Пантюк М., Пантюк Т., & Садова І., 2017).

Ще одним дієвим методом арт-терапії в роботі з дітьми, що постраждали від війни, вважають казкотерапію. У казкотерапії фасилітатор використовує

казки, як інструмент для стимулювання фантазії та творчості дитини, щоб допомогти їй знайти нові шляхи розв'язання проблем. Казкотерапія може включати читання казок, їх обговорення, творчі вправи та інші активності, спрямовані на взаємодію з казкою. Казки, які використовуються в казкотерапії, часто індивідуально вибираються для кожного клієнта, в залежності від його потреб.

Guido Veronese та Gianpiero Barola (2018) описують казкотерапію та ізотерапію як напрямок, що застосовує методи образотворчого мистецтва і передбачає відображення на папері внутрішнього стану людини. В своїй статті вони окреслюють особливості проведення арт-терапевтичного заняття. Суть його полягала в тому, що, наприклад, після прочитання палестинської народної казки, спеціально підібраної для заняття, дітей просили прокоментувати казку та визначити риси й навички, які застосовують герої казки, щоб впоратися з труднощами протягом усього оповідання. Оповідання містило травматичні епізоди, які були дуже близькі до власного досвіду дітей, такі як руйнування будинку, насильство в сім'ї, депортація, переміщення та знищення від рук міфологічного арабського монстра Людожера, а також історії родинної близькості, хоробрості, боротьби та духовності завдяки кмітливому Мухаммеду - героїчному дитячому герою народної казки.

Насамкінець дітям було запропоновано попрацювати в групах, щоб представити сцени як жаху, так і визволення за допомогою живопису та малюнка (Veronese & Barola). Впродовж усієї роботи досвід болю і героїзму віддзеркалювався в традиційному палестинському усному оповіданні, який також є універсальним наративом, що допомагає дітям регулювати емоції та проявляти проактивну поведінку.

Отже, робота над казкою, в якій тема травматичного досвіду розглядається на символічному рівні, спонукала дітей почати працювати зі своєю травматичною історією через традиційні метафоричні твори, які можуть

допомогти їм подолати страх і впоратися з почуттям втрати (Denborough, 2008; Walters, 2017).

Використання арт-терапії передбачає індивідуальний та груповий підходи. Індивідуальна арт-терапевтична робота є особливо корисною при роботі з дітьми, які часто мають труднощі у висловленні своїх переживань, також мовні порушення, малоконтактність та складність цих переживань, які важко виразити словами. Індивідуальна арт-терапія може займати тривалий час, наприклад, кілька місяців або років (Мішкулинець О., 2018).

Групові види арт-терапевтичної роботи зараз є досить популярними, оскільки припускають особливу «вільну» атмосферу, що характеризується рівністю прав, відповідальністю учасників групи та меншим ступенем їхньої залежності від арттерапевта. В численних випадках даний вид терапії вимагає певних комунікативних навичок та здібності пристосовуватись до норм групи (Лесков В., 2006).

Завершення індивідуальної роботи визначається на підставі спостережень за змінами в стані і характері творчої діяльності клієнта, що вказують на позитивну динаміку арт-терапевтичного процесу. (Мельниченко Л. М).

У висновку, соціально-психологічна допомога може бути досить різною. Відповідно до питань, які потрібно вирішити, виділяють різні форми допомоги. Сімейне консультування буде корисним для всієї родини, сприятиме їй пережити травмуючі події, поставити цілі на майбутнє та навчитись надавати дитині необхідну підтримку. Соціальна адаптація сприяє розвитку у дітей навичок розуміння власних почуттів та емоцій, вмінню вирішувати конфлікти і будувати взаємини з іншими людьми. Задля задоволення базових потреб дітей застосовується гуманітарна допомога. Даний вид допомоги орієнтується на підтримку у ситуаціях, які загрожують життю і здоров'ю дитини. Щодо комплексного підходу, то такою інтервенцією є соціально-психологічна реабілітація. Тип втручання, який

обирається, залежить від характеру травми та конкретних проблем, які перешкоджають нормальному розвитку дитини. Кожен процес реабілітації повинен бути спрямований на досягнення конкретних результатів, враховуючи унікальні потреби та можливості кожної особи. Арт-терапія ж, як засіб соціально-психологічної допомоги дітям, що постраждали від війни, може бути досить корисним інструментом для вираження думок, сублімації переживань і тривог дитини в творчість, що також може допомогти фахівцю у визначені наявної психотравми. А створенню середовища, що сприяє здоровому розвитку та благополуччю дітей та подоланню наслідків травмуючих подій, може сприяти групова арт-терапія, що передбачає перебування в спільноті і розвиток комунікативних навичок особистості.

Відмічено, що умови війни призводять до зростання ролі соціального працівника. Проблеми, що виникають у цей період, часто подвоюються або навіть потроюються порівняно з мирним часом. Тому соціальному працівнику потрібно залучати благодійні та волонтерські організації, а також міжнародну допомогу, щоб ефективно вирішувати проблеми, що стосуються дітей.

Проте самої допомоги, що стосується лише дитини, недостатньо для її благополуччя. Важливо також працювати з сім'єю. Стан дитини безпосередньо залежить від дорослих людей, які піклуються про неї. Дорослі допомагають дітям у стресових обставинах, а їхній емоційний стан є орієнтиром і знаком безпеки. У таких ситуаціях батьки можуть слугувати провідниками знань, а також джерелом емоційної підтримки. Дорослі мають можливість заспокоїти дітей, відвернути їхню увагу, посилити почуття безпеки та зменшити рівень напруги і стресу. Та варто зазначити, що люди, які опікуються дитиною, можуть впливати на неї й негативно.

У одному з проаналізованих джерел йдеться про те, що збройний конфлікт у Газі продемонстрував сильний зв'язок між симптомами депресії, тривожності та ПТСР у матерів і такими ж симптомами у дітей. Унікаюча поведінка у дітей також пов'язана з рівнем травматичного досвіду у матері. Також є докази того,

що ПТСР у батьків може також призвести до відповідних симптомів у дітей (Devakumar, Birch, Osrin, Sondorp, & Wells, 2017).

Дитячий розвиток і стан дитини, на думку фахівців, залежить від її взаємодії з навколишнім середовищем. Про це свідчить застосування екологічної моделі. Одна з головних ідей даної моделі полягає у тому, що «розвиток дитини є продуктом постійної динамічної взаємодії між дитиною та світом внаслідок досвіду, який дитина отримує від сім'ї та соціального середовища» (Мостова, Кучеровська & Доскач, 2022). Екологічна модель в роботі з дітьми базується на необхідності працювати з системою, а не з окремою дитиною. Система включає сім'ю, школу, друзів, середовище, в якому дитина живе, та інші чинники, які впливають на життя дитини. Принцип екологічного підходу полягає в тому, що зміна будь-якого елемента системи може впливати на усю систему в цілому. Такий багаторівневий підхід ймовірно є ефективнішим, ніж однорівневі підходи.

Вартим вивчення є опис діяльності організації War Child UK в Демократичній Республіці Конго (ДРК). Організація розробила багаторівневий підхід до задоволення потреб дітей, які постраждали від війни в регіоні.

Працюючи на індивідуальному рівні, War Child UK надає психосоціальну підтримку дітям через арт-терапію, ігри та інші види діяльності, які допомагають їм виражати свої емоції та справлятися з травмою війни. Щодо рівня сім'ї та громади, то організація працює з батьками та опікунами задля налагодження безпечного та сприятливого середовища для дітей. На суспільному ж рівні War Child UK виступає за політику та програми, що захищають права дітей, які постраждали від війни. Організація також співпрацює з урядами та іншими зацікавленими сторонами, щоб забезпечити захист та задоволення потреб дітей.

Здійснюючи роботу на різних рівнях екологічної моделі, дана організація має можливість надавати комплексну та цілісну підтримку дітям, які постраждали

від війни в Демократичній Республіці Конго. Підхід організації заснований на визнанні, що будь-яка зміна в одному елементі системи може вплинути на всю систему. Тому для задоволення комплексних потреб дітей, які постраждали від війни, необхідний багаторівневий підхід (War Child UK, 2023).

Чимало уваги науковців приділено опису сімейного консультування як форми роботи з дітьми в умовах війни. Мета сімейного консультування - допомогти всій родині пережити болючі події та сформувати цілі на майбутнє. Під час сімейного консультування передбачається, що батьки отримають поради щодо запобігання дитячій травмі та створення сприятливої домашньої атмосфери. Сімейне консультування може допомогти дітям та їх родинам знайти шляхи, які допоможуть їм змиритися з труднощами та стресом, пов'язаними з війною. Ця форма роботи дозволяє сім'ям працювати над взаєморозумінням, спілкуванням та побудовою відносин, що сприятиме зменшенню напруги в родині та забезпеченню підтримки для дітей (Грудій М., Мельник Л., Остапчук Г., Пилипас Ю., & Семенко І., 2015).

Соціальну адаптацію розглядають як соціальну послугу, надання якої є актуальним під час війни і може позитивно впливати на благополуччя дитини, що перебувала в зоні активних бойових дій та перемістилась у нове соціальне середовище, має психічні або поведінкові порушення, інвалідність, моторні та комплексні порушення. Соціальна адаптація надається дітям, які потребують допомоги у психологічній, соціальній та емоційній адаптації, вона допомагає їм зрозуміти свої почуття та емоції, навчитися розв'язувати конфлікти та встановлювати гарні стосунки з іншими людьми.

Дана послуга може надаватися вдома або в приміщенні надавача соціальної послуги і може включати психологічну консультацію, тренінги з соціальної адаптації та психологічного здоров'я, групові та індивідуальні заняття з психотерапії та саморозвитку. Важливо зазначити, що соціальна адаптація допомагає дітям повернутися до нормального життя та навчитися жити в існуючих умовах (Волгіна О., & Іванова О., 2022).

Варто також розглянути такий вид допомоги сім'ям з дітьми, як гуманітарна допомога. Відповідно до глосарію ОСНА, гуманітарна допомога (humanitarian aid) означає допомогу, яку надають людям, які постраждали від стихійних лих або конфліктів, з метою задоволення їх базових потреб та прав. Гуманітарна допомога є формою втручання, яка спрямована на підтримку та допомогу потерпілим у складних ситуаціях.

Наголошено, що сучасні умови в Україні призводять до ситуацій, коли гуманітарна допомога надається безпосередньо потерпілим або тим, хто знаходиться в зоні ризику. Ця допомога може бути у формі матеріальних благ або послуг, наданих у стаціонарних або тимчасових укриттях, на мобільних пунктах роздачі тощо. Щодо того, як оформлюються запити на отримання гуманітарної допомоги, це залежить від умов та правил, встановлених організаціями, які здійснюють роздачу гуманітарної допомоги населенню.

У літературі наведено приклади діяльності таких організацій, зокрема БФ «Карітас», що надає допомогу вразливим категоріям населення - ВПО, особам з інвалідністю, паліативним хворим та іншим. Даний благодійний фонд надає гуманітарну допомогу у вигляді наборів з продуктів харчування та засобів гігієни, підгузків, продуктів харчування для дітей, а також кеш-грантів. Для подачі заявок і запитів можуть використовуватися різноманітні канали, такі як контактні телефони, онлайн-сервіси, територіальні центри соціального обслуговування, управління соціального захисту, центри надання адміністративних послуг тощо. Деякі організації також впровадили графіки видачі, щоб забезпечити зручне обслуговування людей (Хмелевська О., 2023).

Ще одним видом допомоги названо соціально-психологічну реабілітацію дітей, що постраждали від війни. Зазначено, що за нинішніх умов збільшується кількість людей, які вже потребують та ще будуть потребувати у майбутньому регулярної психологічної підтримки та реабілітаційних заходів незалежно від того, чи є ці заходи короткостроковими чи довготривалими. Необхідність у

реабілітації стосується не лише ветеранів, які повертаються з війни, але й їхніх родичів - батьків, дружин та дітей.

У одному з проаналізованих джерел розглянуто 5 стандартних кроків організації соціально-психологічної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок війни. Ці кроки названо уніфікованими та спрямованими на надання ефективної допомоги для покращення психічного здоров'я дітей:

1. Діагностика особи.
2. Вибір індикаторів життєвих компетентностей.
3. Підготовка індивідуального плану соціально-психологічної реабілітації.
4. Реалізація заходів соціально-психологічної реабілітації та моніторинг досягнень у процесі отримання підтримки.
5. Завершення надання послуг або перехід на новий етап (за потреби).

Соціально - психологічна реабілітація дітей, які постраждали внаслідок війни, часто відбувається за такою програмою і містить наступне (Бачинська М., 2022):

1. діагностика стану дитини та складання реабілітаційних завдань;
2. проведення профілактичної роботи, що включає індивідуальні консультації, лекції, групові заняття тощо;
3. психологічна та педагогічна корекція (включно з тренінговими заняттями, іграми, зустрічами за інтересами тощо);
4. корекційно-терапевтична робота, що включає різні методи лікування, такі як тілесно-орієнтована терапія, арт-терапія, іпотерапія та інші;
5. групова робота, включаючи тренінги, сімейну психотерапію, заняття в майстернях та інше.

Варто зауважити, що соціально-психологічна реабілітація є складним і багатофакторним процесом, спрямованим на відновлення та підтримання психологічного здоров'я дитини, зокрема її здатності до відчуття психологічного комфорту та задоволення. Кожен процес реабілітації має бути індивідуалізованим та налаштованим на потреби та можливості кожної конкретної особи з урахуванням її особистих рис, історії життя, наявного потенціалу та оточення. Самі інтервенції можуть бути різноманітними, залежно від того, який вид травми був отриманий та які конкретні проблеми стали на заваді повноцінному функціонуванню дитини. Важливо, щоб кожен процес реабілітації був направлений на досягнення конкретних результатів та враховував індивідуальні потреби та можливості особистості.

Оскільки діти, які відчули на собі наслідки життя в умовах війни, мають високу схильність до розвитку різних психічних порушень, важливими визнано своєчасні інтервенції задля попередження виникнення проблем, мінімізації негативних наслідків, послаблення симптомів психотравми або для покращення загального самопочуття. Ще одним з інструментів для досягнення названих завдань прийнято вважати арт-терапію - вона може допомогти у вирішенні кожного з них.

В останні роки дедалі частіше в комплексній соціально-психологічній реабілітації дітей, які мають проблеми з психічним здоров'ям, використовуються різноманітні методи арт-терапії, як допоміжні засоби.

Арт-терапія – психотерапевтична практика, що заснована на використанні мистецтва та творчості і застосовується для інтерпретації, дослідження та вираження емоцій та думок, розуміння внутрішніх конфліктів та почуттів. Вона допомагає виразити емоції, які важко висловити словами, а також просто розслабитися та зосередитися.

Досліджено, що застосування арт-терапії у роботі з дітьми є більш дієвим, ніж у роботі з дорослими, бо, на відміну від них, у дітей, найчастіше немає мети

зробити малюнок ідеальним, вони рідко зосереджуються на техніці, натомість вони просто насолоджуються процесом і проєктують на аркуш свій внутрішній стан. І те, що діти зображують на папері, допомагає арт – терапевту зрозуміти їхні почуття та думки, надати їм необхідну підтримку та створити для них емоційно безпечне середовище (Кулаков Р. & Кулакова Л., 2022).

Використання різних методів роботи з дітьми, що постраждали від війни, може сприяти вирішенню проблем їх психічного здоров'я та задоволенню різних потреб. Ці методи допомагають забезпечити спілкування, прийняття, розуміння, емоційну підтримку, самовдосконалення, саморозуміння та вираження неприйнятих відчуттів. Вони також сприяють зв'язку між відчуттями та думками з реальністю, позитивному сприйняттю навколишнього світу та подоланню почуття самотності (Мельниченко Л.).

Часто творчість стає єдиним стимулом у житті дітей, що постраждали від війни. Зазнавши стресу, особа ще довгий час залишається збудженою, психічно неврівноваженою. Застосування різних видів арт-терапії може бути корисним для заспокоєння нервової системи дитини, а також сприяти формуванню у дітей таких якостей, як наполегливість, терплячість, ретельність та старанність.

Н. П. Демидюк (2017) зазначає, що ефективними видами роботи з тематичними малюнками (в залежності від індивідуальних потреб і запиту дитини) можуть бути:

- Діалоги. Характеризується розмовою дитини з одним з персонажів (об'єктів) або озвучення нею діалогу двох об'єктів на малюнку одне з одним.
- Персоніфікація. Суть цього виду роботи полягає у тому, що автор (дитина) розповідає історію через призму певного елемента малюнка, який самостійно обирає або який запропонував фахівець. Наприклад: «Я – помаранчевий метелик, що знаходиться на фруктовій мисці. В мене пошкоджене крильце...».

– Інтервенція. «Вдосконалення» малюнка. Додавання нових об'єктів до малюнка з метою поліпшення «самопочуття» його окремих елементів. Або виконання нового «гарного» малюнка (Скотна Н., Пантюк М., Пантюк Т., & Садова І., 2017).

Ще одним дієвим методом арт-терапії в роботі з дітьми, що постраждали від війни, вважають казкотерапію. У казкотерапії фасилітатор використовує казки, як інструмент для стимулювання фантазії та творчості дитини, щоб допомогти їй знайти нові шляхи розв'язання проблем. Казкотерапія може включати читання казок, їх обговорення, творчі вправи та інші активності, спрямовані на взаємодію з казкою. Казки, які використовуються в казкотерапії, часто індивідуально вибираються для кожного клієнта, в залежності від його потреб.

Guido Veronese та Gianpiero Barola (2018) описують казкотерапію та ізотерапію як напрямок, що застосовує методи образотворчого мистецтва і передбачає відображення на папері внутрішнього стану людини. В своїй статті вони окреслюють особливості проведення арт-терапевтичного заняття. Суть його полягала в тому, що, наприклад, після прочитання палестинської народної казки, спеціально підібраної для заняття, дітей просили прокоментувати казку та визначити риси й навички, які застосовують герої казки, щоб впоратися з труднощами протягом усього оповідання. Оповідання містило травматичні епізоди, які були дуже близькі до власного досвіду дітей, такі як руйнування будинку, насильство в сім'ї, депортація, переміщення та знищення від рук міфологічного арабського монстра Людожера, а також історії родинної близькості, хоробрості, боротьби та духовності завдяки кмітливому Мухаммеду - героїчному дитячому герою народної казки.

Насамкінець дітям було запропоновано попрацювати в групах, щоб представити сцени як жаху, так і визволення за допомогою живопису та малюнка (Veronese & Barola). Впродовж усієї роботи досвід болю і героїзму віддзеркалювався в традиційному палестинському усному оповіданні, який

також є універсальним наративом, що допомагає дітям регулювати емоції та проявляти проактивну поведінку.

Отже, робота над казкою, в якій тема травматичного досвіду розглядається на символічному рівні, спонукала дітей почати працювати зі своєю травматичною історією через традиційні метафоричні твори, які можуть допомогти їм подолати страх і впоратися з почуттям втрати (Denborough, 2008; Walters, 2017).

Використання арт-терапії передбачає індивідуальний та груповий підходи. Індивідуальна арт-терапевтична робота є особливо корисною при роботі з дітьми, які часто мають труднощі у висловленні своїх переживань, також мовні порушення, малоконтактність та складність цих переживань, які важко виразити словами. Індивідуальна арт-терапія може займати тривалий час, наприклад, кілька місяців або років (Мішкулинець О., 2018).

Групові види арт-терапевтичної роботи зараз є досить популярними, оскільки припускають особливу «вільну» атмосферу, що характеризується рівністю прав, відповідальністю учасників групи та меншим ступенем їхньої залежності від арттерапевта. В численних випадках даний вид терапії вимагає певних комунікативних навичок та здібності пристосовуватись до норм групи (Лесков В., 2006).

Завершення індивідуальної роботи визначається на підставі спостережень за змінами в стані і характері творчої діяльності клієнта, що вказують на позитивну динаміку арт-терапевтичного процесу. (Мельниченко Л. М).

У висновку, соціально-психологічна допомога може бути досить різною. Відповідно до питань, які потрібно вирішити, виділяють різні форми допомоги. Сімейне консультування буде корисним для всієї родини, сприятиме їй пережити травмуючі події, поставити цілі на майбутнє та навчитись надавати дитині необхідну підтримку. Соціальна адаптація сприяє розвитку у дітей навичок розуміння власних почуттів та емоцій, вмінню

вирішувати конфлікти і будувати взаємини з іншими людьми. Задля задоволення базових потреб дітей застосовується гуманітарна допомога. Даний вид допомоги орієнтується на підтримку у ситуаціях, які загрожують життю і здоров'ю дитини. Щодо комплексного підходу, то такою інтервенцією є соціально-психологічна реабілітація. Тип втручання, який обирається, залежить від характеру травми та конкретних проблем, які перешкоджають нормальному розвитку дитини. Кожен процес реабілітації повинен бути спрямований на досягнення конкретних результатів, враховуючи унікальні потреби та можливості кожної особи. Арт-терапія ж, як засіб соціально-психологічної допомоги дітям, що постраждали від війни, може бути досить корисним інструментом для вираження думок, сублімації переживань і тривог дитини в творчість, що також може допомогти фахівцю у визначенні наявної психотравми. А створенню середовища, що сприяє здоровому розвитку та благополуччю дітей та подоланню наслідків травмуючих подій, може сприяти групова арт-терапія, що передбачає перебування в спільноті і розвиток комунікативних навичок особистості.

2.2. Ефективні практики соціальної підтримки дітей, які постраждали внаслідок війни

Соціальна реабілітація дітей, які стали жертвами війни або зазнали впливу воєнних дій як внутрішньо переміщені особи (ВПО), виходить за межі звичайного соціального обслуговування. Ці діти є жертвою психологічних травм, емоційних, а інколи і фізичних страждань, крім того вони стикаються зі складними умовами, пов'язаними з втратою дому, родини та стабільності. Багато з них переживають складнощі в отриманні освіти, медичної допомоги та доступу до соціальних послуг.

Пропонуємо далі розглянути кілька ефективних практик, які спеціалісти в соціальній допомозі застосовують у роботі з дітьми, які постраждали внаслідок війни:

Соціально-педагогічна реабілітація дітей ВПО, постраждалих від воєнних дій, має на меті відновлення їхнього фізичного та психічного здоров'я. Це включає лікування травм, психосоціальну підтримку, психотерапію, та реабілітацію. Однак ця реабілітація також націлена на соціальну адаптацію та інтеграцію дітей у нове середовище. Це означає допомогу в адаптації до нового навчального закладу, нового місця проживання, та нової соціальної групи. Крім того, важливим аспектом реабілітації є відновлення та розвиток особистісного потенціалу дітей, що включає розвиток їхніх здібностей, талантів, навичок та підвищення самооцінки. Одним із головних завдань у цьому процесі є захист прав та інтересів дітей, що включає надання юридичної допомоги, захист від експлуатації та насильства, та забезпечення доступу до освіти та інших соціальних послуг.

Важливими завданнями для суб'єктів соціальної реабілітації профілактика вторинної травматизації (захист дітей від повторного переживання травматичних подій та створення безпечного середовища, де вони можуть відчувати себе захищеними та емоційно стійкими), робота з травмою (використання ефективних методів психосоціальної підтримки для допомоги дітям у подоланні психологічних травм, пов'язаних з війною) та залучення самих дітей до процесу реабілітації (врахування їхніх потреб, думок та побажань при розробці та реалізації програм реабілітації).

Для досягнення цих цілей і вирішення поставлених завдань, спочатку проводиться комплексна діагностика стану дітей. Це включає оцінку їхнього фізичного та психічного здоров'я, соціального статусу, рівня адаптації, та особистісних особливостей. На основі результатів діагностики розробляються індивідуальні програми реабілітації для кожної дитини, які повинні враховувати її індивідуальні потреби. Для успішної реалізації цих програм, до роботи з дітьми залучаються кваліфіковані фахівці, такі як психологи, соціальні педагоги, педагоги, медичні працівники, та юристи.

Окрім цього, створюється сприятливе середовище для реабілітації дітей, що включає забезпечення їх необхідними матеріальними ресурсами, створення атмосфери підтримки та розуміння, та активну участь дітей в реабілітаційних заходах. Також важливим елементом є взаємодія з сім'ями дітей, в якій вони отримують консультаційну та психоемоційну підтримку. Крім того, важливо підтримувати співпрацю з іншими організаціями, що працюють з дітьми ВПО, для обміну інформацією, досвідом, ресурсами та координації дій.

Згідно законодавства про Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи отримання статусу ВПО для дітей потребує звернення до компетентного органу (зазвичай місцевого управління соціального захисту, міграційної служби або уповноваженого урядового органу) з заявою про надання статусу внутрішньо переміщеної особи (ВПО). Заява подається внутрішньо переміщеною особою, у тому числі неповнолітніми дітьми, особисто, а малолітніми дітьми, недієздатними особами або особами, дієздатність яких обмежено, – через законного представника. Разом із заявою заявник подає документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документ, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, або свідоцтво про народження дитини. У разі подання заяви законним представником особи додатково подаються: документ, що посвідчує особу законного представника; документ, що підтверджує повноваження особи як законного представника, крім випадків, коли законними представниками є батьки (всиновлювачі). Заява підписується заявником, який дає згоду на обробку, використання, зберігання його персональних даних та персональних даних особи, від імені якої подається заява. Заява про взяття на облік може бути подана в електронній формі з використанням мобільного додатка Єдиного державного веб-порталу електронних послуг (Портал Дія) [31] повнолітньою або неповнолітньою внутрішньо переміщеною особою, якій присвоєно реєстраційний номер облікової картки платника податків. У разі наявності в такої особи дітей

подання заяви про взяття їх на облік можливе лише за наявності відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у свідоцтві про народження таких дітей, виготовленому на паперовому бланку (свідоцтво про народження). Деякі діти-ВПО можуть також отримати статус «Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», якщо їх ситуація відповідає названим у визначенні обставинам: «Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, – дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні». Для отримання цього статусу дитина не обов'язково має бути внутрішньо переміщеною особою, але нерідко, після настання означених трагічних обставин батьки або особи, що їх замінюють обирають виїхати з небезпечного населеного пункту і сім'я набуває статусу ВПО.

В Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів зазначено в якому значенні застосовані терміни «фізичне насильство, якого зазнала дитина внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «сексуальне насильство, якого зазнала дитина внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «психологічне насильство, якого зазнала дитина внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів».

Для отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, клієнту соціального педагога необхідно звернутися до органу опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як внутрішньо переміщеної особи, за місцем звернення, якщо місце проживання/перебування дитини не задекларовано/не зареєстровано або задекларовано/зареєстровано на території, на якій ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованій території, або за місцем виявлення такої дитини місцевими органами виконавчої влади та/або органами місцевого самоврядування. Подати заяву

про надання статусу за встановленою формою разом з «пакетом документів», що включає копію свідоцтва про народження дитини, копію паспорта одного з батьків або законних представників дитини, довідку про реєстрацію дитини як внутрішньо переміщеної особи (за наявності), документи, що підтверджують обставини, які стали підставою для надання статусу (наприклад, довідка з медичного закладу про поранення, акт про розслідування злочину, довідка про втрату батьків тощо).

Орган опіки та піклування протягом 30 календарних днів з дати реєстрації заяви про надання статусу розглядає подані документи та приймає рішення про надання або відмову в наданні статусу. Рішення про надання статусу оформлюється наказом по органу опіки та піклування. Важливо зазначити, що наразі єдиною пільгою, яка гарантується дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, є безкоштовне харчування. Однак, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій, можуть мати право на інші пільги та соціальну допомогу, якщо вони мають додаткові статуси.

Система соціального захисту для дітей ВПО та дітей, які постраждали від війни, в Україні включає комплекс заходів, спрямованих на: забезпечення їх базових потреб (харчування, одяг, житло, медичне обслуговування); психосоціальну підтримку (психологічне консультування, психотерапію, групові заняття); відновлення та розвиток особистісного потенціалу (допомога в розвитку здібностей, талантів, навичок, самооцінки); захист прав та інтересів (юридична допомога, захист від експлуатації та насильства, забезпечення доступу до освіти та інших соціальних послуг).

Практичні заходи які реалізують соціальні педагоги з дітьми ВПО можуть мати форму «Просторів дружніх до дитини» (ПДД). Інструментарій для створення ПДД в гуманітарних установах був розроблений Довідковим центром з психосоціальної підтримки Міжнародної федерації Червоного Хреста та Червоного Півмісяця у співпраці з World Vision International. Цей

комплексний інструментарій надає керівникам та фасилітаторам/аніматорам усе необхідне для створення та впровадження якісних ПДД. Мета ПДД: захист дітей від шкоди в гуманітарних умовах; сприяння психосоціальному добробуту дітей, які постраждали від війни та інших надзвичайних ситуацій; залучення громадських ресурсів та можливостей догляду за дітьми. Інструментарій містить: каталог заходів для ПДД в гуманітарних установах, які описують різні види діяльності та ігри, придатні для дітей різного віку та потреб; оперативні вказівки щодо ПДД в гуманітарних установах, які надають практичні поради щодо організації та управління ПДД; тренінг для організаторів ПДД в гуманітарних установах, який допоможе фасилітаторам здобути необхідні знання та навички для роботи з дітьми в складних умовах. Цей ресурс містить практичні поради з розбудови громади, емоційного навчання, благополуччя та стратегій подолання труднощів, соціальної підтримки, формування відношення до інших, захисту власних кордонів, опори на джерела підтримки.

В роботі з дітьми, які є внутрішньо переміщеними особами (ВПО), особливо з тими, які перебувають у підлітковому віці, критично важливо забезпечити можливість отримати негайну професійну допомогу в разі загрози суїцидальної поведінки. Lifeline Ukraine – це національна, круглодобова гаряча лінія, яка спеціалізується на профілактиці самогубств та підтримці психічного здоров'я. Україна стикається зі зростаючим числом випадків самогубств серед ветеранів, і вирішення цієї проблеми потребує негайних заходів. Lifeline Ukraine спочатку була створена з метою надання підтримки ветеранам та членам їх сімей, а тепер вона готова допомагати всім мешканцям України, надаючи послуги на зручній для клієнта мові.

Важливою в питаннях реабілітації дітей ВПО після початку повномасштабного вторгнення була і Програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні [44]. «Програма Міжнародної організації з міграції (МОМ) з Психічного здоров'я та психосоціальної підтримки

(ПЗПСП) спрямована на покращення психологічного та соціального добробуту та зміцнення стійкості людей, які постраждали від війни. МОМ впроваджує низку заходів з ПЗПСП, щоб підтримати людей в Україні: внутрішньо переміщених осіб (ВПО), тих, хто повернувся, іноземців та приймаючих громад – щоб відновити відчуття захищеності та безпеки, підвищити ефективність особистості та громади, заохотити відновлення або створення нових соціальних мереж, а також розробити інструменти для постраждалих громад для боротьби з минулими та поточними стрес-факторами. У липні 2022 року МОМ підтримала 450 внутрішньо переміщених дітей та їхніх батьків у Львівській області, щоб сприяти почуттю спільності та приналежності. МОМ та Львівська міська рада скоординували зусилля, щоб організувати десять подорожей знаменитим маршрутом «Золота підкова» на Львівщині».

Забезпечення різнобічної соціальної підтримки сім'ям ВПО та дітям, що постраждали внаслідок військових конфліктів реалізується у державних програмах згідно законодавства відповідними структурами, частина з яких здійснює безпосередні заходи, а інша частина здійснює контроль та керівництво.

Висновок до 2 розділу

Сучасний стиль соціальної роботи з дітьми, які постраждали внаслідок війни, передбачає комплексний, гуманістичний та індивідуалізований підхід, орієнтований на відновлення психоемоційного стану дитини, забезпечення безпеки та створення умов для повноцінного розвитку. У центрі уваги соціального працівника — потреби та інтереси дитини, її право на захист, турботу та підтримку. Сучасні практики включають використання міждисциплінарних команд, впровадження психосоціальної підтримки, залучення громади, а також активне партнерство з міжнародними та національними організаціями, індивідуальний підхід та різного типу практики. Такий підхід сприяє формуванню безпечного середовища, відновленню довіри до світу дорослих і забезпечує умови для подолання наслідків травматичного досвіду і реабілітації дитини.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1 Тренінгові програми у роботі соціальної допомоги дітям

Окрім індивідуальної психологічної допомоги дітям широкої популярності нині набули групові форми роботи, зокрема й психологічні тренінги, які допомагають соціальним працівникам ефективніше проводити реабілітаційну роботу з дітьми, які постраждали внаслідок збройної агресії.

В літературі часто зустрічається поняття «психокорекційні групи». Зазвичай цією назвою об'єднують практично усі психотерапевтичні, а часто й тренінгові групи. Згідно із G. T. Barrett-Lennard психокорекційні групи – це невеликі тимчасові об'єднання людей, які мають спеціально призначеного керівника, який організовує та проводить зустрічі, спрямовані на взаємне дослідження людей, отримання знань про власну особистість, її розвиток і розкриття.

М. Лакін виділив шість процесів, які, на його думку, є спільними для всіх видів психокорекційних груп:

- 1) полегшують вираз емоцій;
- 2) створюють відчуття приналежності до колективу;
- 3) спонукають до саморозкриття;
- 4) знайомлять з новими зразками поведінки;
- 5) дозволяють зіставити особистісні особливості окремих членів групи;
- 6) сприяють розподілу відповідальності між керівником і іншими учасниками.

Існують чіткі **правила підбору тренінгових вправ**.

Для вибору кожного наступного вправи необхідно визначити:

1. З чим ви хочете працювати: з характеристиками групи як об'єкта чи з індивідуальними особливостями учасників?
2. Яких змін ви хочете досягти?
3. Використовуючи які вправи, ви можете досягти цих змін?
4. Наскільки група буде готова до виконання даної вправи?
5. Як можна підготувати групу до виконання даної вправи?

6. Який буде отримано результат для просування групи в змістовному плані після виконання вправи?

7. Що ви плануєте робити з цим результатом?

При підборі вправ і інших тренінгових процедур ведучому слід враховувати, наскільки вони цікаві йому особисто, відповідають його стилю ведення групи. Тренер повинен відчувати і розуміти психотехнічну наповненість вправи та програми тренінгу в цілому, враховуючи при цьому важливу умову – зацікавлення дітей. Тільки в цьому випадку він може працювати впевнено і вільно імпровізувати, вносячи у вправи власне, властиве тільки йому змістовне та емоційне наповнення.

Продемонстрована далі програма тренінгів розрахована на 4 заняття тривалістю 1,2 години кожне. Тренінгові групи є гетерогенними (складаються із хлопців та дівчат). Кожне заняття спрямоване на роботу в команді та комунікації дітей та підлітків (також підходить і дорослим).

Заняття 1

1. Вправа на знайомство

Мета: допомогти учасникам познайомитися, створити доброзичливу атмосферу, знизити напругу.

Процедура виконання:

Усі учасники сидять у колі. По черзі кожен називає своє ім'я та розповідає про свої захоплення у вільний час. Ведучий може бути першим, щоб подати приклад.

Очікуваний результат: учасники дізнаються щось нове один про одного, розкриваються, відчувають себе частиною групи.

2. Вправа «Вітер віє...»

Мета: активізувати увагу учасників, покращити атмосферу, стимулювати рухову активність.

Процедура виконання:

Усі сидять у колі. Один учасник (ведучий) стає в центр. Він/вона говорить фразу: «Вітер віє на тих, хто...» і додає характеристику (наприклад, «...у джинсах»). Усі, кого це стосується, мають швидко встати й помінятися місцями. Один залишається без стільця і стає ведучим. Правила безпеки: стільці мають бути розташовані на безпечній відстані, щоб уникнути зіткнень.

Очікуваний результат: зниження напруги, формування позитивного емоційного клімату.

3. Обговорення та прийняття правил роботи групи

Мета: встановити межі, забезпечити безпечну та комфортну атмосферу.

Процедура:

Ведучий пропонує готовий перелік правил (вказано в тексті), обговорює їх із групою. Учасники можуть доповнити чи змінити деякі з правил. Правила записуються та закріплюються (можна вивісити на плакаті). Очікуваний результат: учасники усвідомлюють важливість правил і з більшою відповідальністю ставляться до процесу.

4. Вправа «Заземлення» («Тут і тепер»)

Мета: допомогти зосередитися на теперішньому моменті, зменшити тривожність.

Процедура:

Ведучий запрошує всіх учасників відповісти про себе на такі питання:

- Де я?
- Який сьогодні день, число, місяць, рік?
- Скільки мені років?
- Яка пора року?

Можна відповідати вголос або про себе.

Очікуваний результат: учасники відчують стабільність, заспокоюються, орієнтуються в реальності.

Перерва

Мета: дати змогу відпочити, відновити сили, підготуватися до наступної частини заняття.

5. Обговорення технік зниження тривоги

Мета: обмін досвідом, усвідомлення власних ресурсів для подолання стресу.

Процедура:

Ведучий пропонує учасникам поділитися, що допомагає їм справлятися з тривогою. Аналізуються родинні підходи, власні методи, групові подібності та відмінності.

Очікуваний результат: учасники збагачують свій досвід, дізнаються нові методи стабілізації.

6. Вправа «Контакт очима»

Мета: посилення відчуття єдності в групі, розвиток невербального контакту.

Процедура:

Учасники стають у коло. Завдання — зустрітися поглядом з кимось, встановити контакт, кивнути один одному, і переключитися на іншого.

Очікуваний результат: покращення групової динаміки, формування довіри.

7. Вправа «Антистресове дихання 4:8»

Мета: зниження рівня тривоги, нормалізація дихання, стабілізація стану.

Процедура:

Учасники сидять зручно. Вдихають на рахунок 1-2-3-4, затримка на 1-2, видих — 1-2-3-4-5-6-7-8. Повторюють не менше 10 разів. Під час видиху — уявляють, як «видихають» напругу.

Очікуваний результат: фізичне й емоційне розслаблення.

8. Вправа «До побачення»

Мета: створення доброзичливої атмосфери на завершення заняття.
Процедура: Учасники підходять один до одного, говорять приємні слова, компліменти, побажання.

Очікуваний результат: формування позитивного емоційного фону, зміцнення міжособистісних зв'язків.

9. Заключне коло (рефлексія)

Мета: підбиття підсумків, аналіз почуттів і вражень.

Процедура:

Усі знову сідають у коло. По черзі кожен висловлює своє враження від заняття: що сподобалося, що було важливим, що хотілося б змінити.

Очікуваний результат: учасники усвідомлюють власний досвід, тренінг закінчується на позитивній ноті.

Заняття 2

1. Вправа «Малюнок настрою»

Мета: виявлення емоційного стану учасників, налаштування на роботу, розвиток емоційного інтелекту.

Хід проведення:

Кожен учасник отримує аркуш паперу та малює свій настрій у вигляді кольорів, форм, образів (це може бути абстракція або конкретний образ). Після завершення малювання кожен охочий презентує свою роботу, пояснюючи, чому обрав саме такі кольори чи форми.

Обговорення може включати короткий зворотній зв'язок від групи.

Час: 10–15 хв.

Інструменти: Папір, фломастери, олівці, фарби.

Очікуваний результат: учасники усвідомлюють свій емоційний стан, формується атмосфера для самовираження, група налаштовується на спільну роботу

2. Вправа «Зустріч долонь»

Мета: Створення відчуття єдності, згуртування групи, самовираження через мистецтво.

Хід проведення:

На підлогу викладається аркуш формату А1. Усі учасники одночасно кладуть свої долоні на папір. Кожен обводить свою долоню та розмальовує її в унікальний спосіб, або ж наносить фарбу та залишає кольоровий відтиск. Учасники можуть розміщувати долоні за власним бажанням — це дозволяє простежити неформальні зв'язки та емоційне розташування один до одного. Після завершення — коротке обговорення вражень.

Час: 15–20 хв.

Інструменти: Папір А1, фарби або фломастери.

Очікуваний результат: відчуття приналежності до групи, підвищується згуртованість, учасники самовиражаються через творчість

3. Вправа «Дискотека»

Мета: Зняття напруги, розвиток емоційного розвантаження, тілесної розкутості.

Хід проведення:

Увімкнення музичних фрагментів різного стилю (1–2 хв кожен): рок-н-рол, вальс, народна музика, дитячі пісні тощо. Учасники танцюють у довільній формі, змінюючи ритм відповідно до музики. Можна запропонувати іноді танцювати в парах або в колі.

Час: 10–15 хв.

Інструменти: Аудіосистема, підбірка музичних треків.

Очікуваний результат: зменшується емоційна та фізична напруга, покращується настрій, підвищується енергія та активність учасників

Перерва

Мета: Відновлення сил, неформальне спілкування.

Час: 10 хв.

4. Вправа «Золотий стілець»

Мета: Підвищення самооцінки, розвиток навичок позитивного зворотного зв'язку.

Хід проведення:

Один учасник сідає на спеціальний «золотий» стілець у центрі кола. Інші по черзі висловлюють йому щирі компліменти, позитивні якості, які в ньому помічають. Можна провести 2–3 кола, щоб більше учасників побували у центрі. Потім — обговорення: як почувалися ті, хто сидів на стільці, і ті, хто говорив.

Час: 15–20 хв.

Інструменти: Стілець, бажано прикрашений або спеціально виділений.

Очікуваний результат: учасники отримують емоційну підтримку, формується позитивне ставлення до себе та інших, розвиваються навички емпатії та підтримки

5. Вправа «Малюнок моєї мрії»

Мета: Виявлення особистісних цілей, розвиток уяви, позитивного мислення.

Хід проведення:

Кожен учасник малює те, про що мріє: уявне майбутнє, професію, сім'ю, подорож, тощо. Після малювання всі по черзі презентують свої малюнки в колі, ділячись мріями. Можна закінчити вправу словами підтримки щодо здійснення мрій.

Час: 20 хв.

Інструменти: Папір, фарби, олівці, фломастери.

Очікуваний результат: учасники усвідомлюють свої мрії та цілі, розвивається віра у власні можливості, створюється позитивна мотивація на майбутнє.

6. Вправа «До побачення»

Мета: Підведення підсумків заняття, емоційне завершення, розвиток емпатії.

Хід проведення:

Учасники підходять одне до одного, тиснуть руки або обіймаються (якщо комфортно), говорять комплімент чи побажання. Можна організувати це у вигляді «живого тунелю» або довільного руху по кімнаті.

Час: 10 хв.

Очікуваний результат: підвищується емоційна згуртованість, формуються навички доброзичливого спілкування, залишаються позитивні враження від заняття

7. Заключне коло

Мета: Рефлексія, завершення роботи групи, закріплення позитивного досвіду.

Хід проведення: Усі стають у коло та по черзі висловлюються: що сподобалося, що здивувало, з чим ідуть додому. Можна використовувати метафоричні картки або предмет для передачі слова.

Час: 10 хв.

Очікуваний результат: учасники осмислюють пережитий досвід, завершується заняття з відчуттям завершеності, формується позитивне ставлення до групової роботи.

Заняття 3

1. Вправа «Малюнок настрою»

Мета: Усвідомлення власного емоційного стану, розвиток здатності до самовираження, налаштування на роботу.

Хід проведення: Кожен учасник отримує аркуш паперу та зображає свій настрій у вигляді символів, кольорів або образів. За бажанням — коротка

розповідь про свій малюнок, а також враження від попереднього заняття.
Інструменти: Папір, фломастери, кольорові олівці, фарби.

Очікуваний результат: підвищення емоційної відкритості, розуміння власного емоційного стану, налагодження атмосфери довіри в групі.

2. Вправа «Абракадабра»

Мета: Активізація уваги, розвиток швидкої реакції, тілесна активність, покращення взаємодії.

Хід проведення:

Усі учасники стають у пари. Ведучий називає команду на фізичну взаємодію (наприклад, «плече до плеча», «спина до спини», «ліктя разом» тощо). Якщо звучить слово «Абракадабра» — учасники миттєво змінюють партнерів та формують нові пари.

Очікуваний результат: активізація уваги та енергії, покращення командної взаємодії, підвищення згуртованості та швидкості реакцій.

2. Вправа «Гра з піском» (дихальна вправа)

Мета: Розслаблення, зниження рівня тривожності, розвиток усвідомленості.

Хід проведення:

Учасники уявляють, що набирають у руки пісок — роблять глибокий вдих. «Стискають» пісок у кулак — затримують дихання. Повільно «висипають» пісок — розтискають кулак і повільно видихають. Повторюється кілька разів.

Очікуваний результат: зменшення психоемоційного напруження, підвищення здатності до саморегуляції, покусуння уваги на внутрішньому стані.

Перерва

Мета: Відпочинок, неформальне спілкування.

Очікуваний результат: відновлення ресурсів, зміцнення соціальних зв'язків у невимушеній атмосфері.

3. Вправа «Плутанина»

Мета: Розвиток командної взаємодії, довіри, логіки та креативності.

Хід проведення:

Один учасник виходить із кімнати. Інші беруться за руки та заплутуються, не розмикаючи рук. Запрошують учасника назад. Його завдання — розплутати утворену «павутину», не роз'єднуючи рук інших.

Очікуваний результат: посилення командної співпраці та підтримки, розвиток креативного мислення, підвищення взаємної довіри.

4. Вправа «Я в майбутньому»

Мета: Формування позитивного бачення себе в майбутньому, розвиток мрійливості та цілепокладання.

Хід проведення:

Учасники малюють себе такими, якими хочуть бути в майбутньому (зовнішність, професія, стосунки, хобі тощо). Кожен презентує свій малюнок у великому колі.

Інструменти: Папір, олівці, фломастери, фарби.

Очікуваний результат: усвідомлення бажаного образу себе, підвищення впевненості у власному потенціалі, розвиток навичок самопрезентації.

5. Вправа «До побачення»

Мета: Завершення заняття на позитивній ноті, обмін доброзичливими словами.

Хід проведення:

Учасники довільно підходять один до одного й висловлюють побажання або компліменти. Можна зробити це у формі «рухомого кола» або просто вільного спілкування.

Очікуваний результат: позитивне емоційне завершення заняття, підвищення рівня підтримки та поваги у групі.

6. Заключне коло

Мета: Рефлексія, підбиття підсумків заняття.

Хід проведення:

Усі стають у коло та по черзі висловлюються: що сподобалося, що дізналися, як почуваються. Можна використати предмет або картку як символ передачі слова.

Очікуваний результат: учасники осмислюють здобутий досвід, завершується тренінг із позитивними емоціями, підвищується самоусвідомлення.

Заняття 4

1. Вправа «Малюнок настрою»

Мета: діагностика емоційного стану учасників, створення довірливої атмосфери.

Хід вправи:

Учасникам роздають аркуші паперу та кольорові олівці або фломастери. Завдання: намалювати свій настрій, з яким вони прийшли на заняття. Після завершення малюнку учасники, за бажанням, презентують свої роботи, діляться враженнями та коротко згадують попереднє заняття.

Очікуваний результат: емоційне налаштування, розвиток саморефлексії, створення довірливої атмосфери в групі.

2. Вправа «Сліпий і поводитир»

Мета: розвиток довіри, емпатії, навичок командної взаємодії.

Хід вправи:

Учасники діляться на пари. Один із них — «сліпий», інший — «поводир». «Сліпий» заплющує очі або одягає пов'язку. «Поводир» бере партнера за руку

і проводить кімнатою, знайомлячи з обстановкою, іншими «сліпими» через дотики та слова. Через декілька хвилин учасники міняються ролями. Обговорення: як почували себе в ролі «сліпого» і «поводиря», що було складно/приємно.

Очікуваний результат: підвищення рівня взаємної довіри в групі, розвиток сенсорного сприйняття.

3. Вправа на релаксацію «Море»

Мета: зняття емоційної напруги, гармонізація внутрішнього стану.

Хід вправи:

Учасники зручно сідають у колі, звучить спокійна розслаблююча музика (наприклад, шум хвиль). Ведучий повільно промовляє текст: «Зараз ми поїдемо відпочивати на море. Сядьте зручніше і заплющіть очі... Ви на пляжі... Яскраве сонечко торкається ваших ніг... (поступово перераховується все тіло)... Ви чуєте шум моря... Ваше тіло наповнюється силою... Ви усміхаєтесь і відкриваєте очі».

Очікуваний результат: розслаблення, внутрішнє оновлення, зниження тривожності.

4. Вправа «Впізнай емоцію»

Мета: розвиток емоційного інтелекту, навичок невербального спілкування.

Хід вправи:

Кожному третьому учаснику прикріплюється на спину картка з написаною емоцією (наприклад, страх, радість, здивування, сум, злість тощо). Інші учасники за допомогою міміки, жестів, без слів демонструють цю емоцію. Завдання учасника — відгадати, яка емоція написана на його спині.

Очікуваний результат: підвищення емоційної чутливості, розуміння невербальних сигналів.

5. Перерва

Мета: дати можливість учасникам перепочити, поспілкуватися в неформальній атмосфері.

Тривалість: 10–15 хвилин.

Рекомендація: можна запропонувати чай, легкий перекус, неформальне спілкування.

6. Вправа «Золотий стілець»

Мета: підвищення самооцінки, розвиток позитивного мислення, підтримка один одного.

Хід вправи:

Один учасник сідає в центр кола — на «золотий стілець». Усі інші по черзі говорять йому компліменти, добрі слова, те, що їм у ньому подобається. Потім інший учасник сідає в центр — і так поки кожен не побуває на «золотому стільці». Обговорення: як ви себе почували, що було приємно почути.

Очікуваний результат: формування позитивної атмосфери, розвиток підтримки в групі.

7. Вправа «Танок у парі»

Мета: розвиток невербальної взаємодії, тілесного усвідомлення, емоційної відкритості.

Хід вправи:

Вмикається повільна музика. Учасникам пропонують утворити пари та танцювати в довільному стилі. Через деякий час партнери можуть обмінюватися. Вправа триває приблизно 6–8 хвилин.

Очікуваний результат: розслаблення, задоволення від спільної діяльності, підвищення згуртованості.

8. Вправа «До побачення»

Мета: завершення зустрічі на позитивній ноті, розвиток доброзичливості.

Хід вправи:

Учасники підходять одне до одного, говорять компліменти, дякують за спільну роботу, висловлюють побажання.

Очікуваний результат: емоційне піднесення, завершення зустрічі в теплій атмосфері.

9. Заключне коло

Мета: підбиття підсумків заняття, рефлексія. Хід вправи: Усі учасники по черзі висловлюються: що сподобалося, що було корисним, які емоції залишають заняття.

Очікуваний результат: рефлексія, усвідомлення значення отриманого досвіду, закріплення позитивного емоційного фону.

3.2 Аналіз результатів проведення тренінгової програми

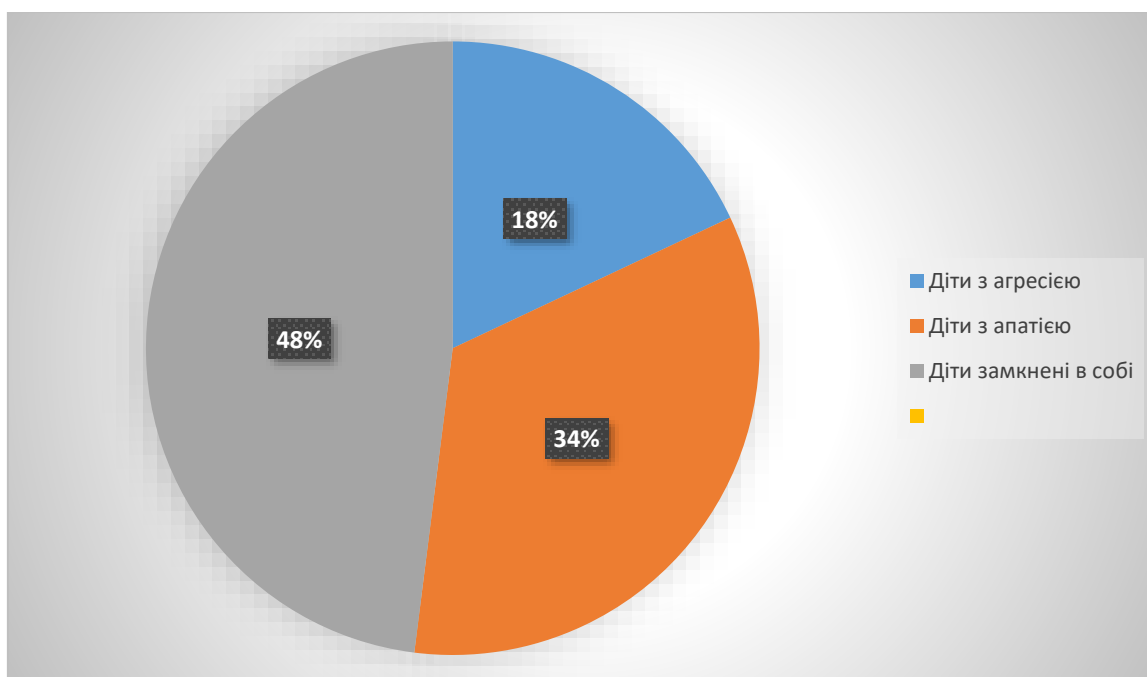
Перераховані в розділі **3.1(ст.62)** техніки було застосовано та перевірено на практичному занятті в дитячому оздоровчому таборі санаторного типу «Чайка».

В даному експерименті було задіяно 80 дітей вікової категорії від 9 до 17 років, які мали психологічні травми, спричинені збройною агресією, а також діти, які перебували на окупованих територіях.

Завданням нашого експерименту було:

- Оцінка нервового стану дітей, які постраждали внаслідок війни
- Залучення дітей до роботи в команді, розкриття їхніх вмінь, навичок та комунікативності
- Проведення тренінгів та ігор
- Діагностика стану дітей після проведення виконаної роботи.

На початку дослідження було оцінено нервовий стан дитини, що показав наступне:

В даній ситуації були використані практики, спрямовані на спілкування, роботу в команді та ігри спрямовані на фізичну активність. Для початку проведено ігри на знайомства для налаштування комунікації дітей один з одним та на знаходження спільних інтересів дітей. Дана практика працює з дітьми різного віку, що сприяє налагодженню зв'язку.

Наступним кроком нашого дослідження було проведення ігор, спрямованих на розкриття творчих умінь дитини. Були застосовані практики з зазначених вище задач. Завданням було виконати малюнки «Моя мрія» та «Ким я себе бачу в майбутньому», з чим діти чудово впорались. Завдяки цьому ми змогли детальніше дізнатись про внутрішній світ дитини, її погляди, бажання та мрії. Дана методика розкрила внутрішній світ дитини.

Також проведено ігри, спрямовані на фізичну активність. Як показала практика, даний метод є досить дієвим та допомагає дітям вивільнити накопичену енергію, особливо дітям, які мали підвищену агресію, зменшити психологічне напруження. Такий метод допоміг відволікти дітей від думок,

розкрити їх фізичні можливості та знову ж таки уміння працювати в команді.

Загалом було проведено такі спортивні активності як:

- Лікувальна фізкультура
- Йога для дітей
- Командні спортивні ігри та естафети
- Активні ігри на свіжому повітрі
- Велопрогулянки

Результат

Даний експеримент тривав протягом 10 днів. По його закінченню отримано такі результати:

- Діти, які мали проблеми з агресивною поведінкою, після завершення результату стали більш спокійними, покращилась їх нервова система та уміння працювати в команді. Також покращився їх психоемоційний стан, зменшилась дратівливість та тривожність.
- Діти з проблемою замкненості незвичайно добре проявили себе в іграх в команді, що показало хорошу ефективність даної практики. По закінченню дослідження їх рівень комунікації з командою значно збільшився, тим самим збільшилось і коло їх друзів та однодумців.

- Діти з симптомами апатії найкраще проявляти себе в мистецтві, а згодом, протягом практики, і у фізичній активності. Їх рівень задоволення від даних процесів значно зріс, порівняно зі станом, який був на початку нашого дослідження.

Підводячи підсумок експерименту, практично перевірено методики проходження соціальної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок війни. Виконано 4 основні завдання нашого експерименту та проведено кінцеву діагностику по завершенню тренігу та практик, які були застосовані під час проведення нашого дослідження. Головне завдання виконано та підведено підсумок виконаної роботи. Поточне дослідження підкреслює важливість зв'язку діяльності з дитячим щастям. Таким чином, активність є найважливішою складовою темпераменту дітей. Можливо, зв'язок між активністю та щастям у дітей пояснюється встановленими перевагами фізичної активності.

Висновок

Соціальна реабілітація дітей, які постраждали внаслідок війни, є надзвичайно актуальною проблемою сучасного українського суспільства. Збройні конфлікти спричиняють глибокі травматичні наслідки для дитячої психіки, порушують звичний уклад життя, руйнують соціальні зв'язки, знижують рівень безпеки та позбавляють дітей можливостей для гармонійного розвитку. У таких умовах соціальна робота повинна відігравати провідну роль у відновленні життєздатності постраждалих дітей, у поверненні їм відчуття стабільності, надії й довіри до світу. Комплекс заходів соціальної реабілітації включає психологічну підтримку, освітню та медичну допомогу, роботу з родинами, соціально-педагогічний супровід, інтеграцію у колективи однолітків, залучення до творчої та спортивної діяльності. Особливу увагу слід приділяти формуванню безпечного середовища, в якому дитина зможе пережити наслідки травми, поступово адаптуватися до мирного життя та відновити особистісну цілісність. Дуже важливим є міжвідомча взаємодія соціальних служб, закладів освіти, охорони здоров'я, психологічних центрів, громадських організацій, волонтерських ініціатив. Такий мультидисциплінарний підхід дозволяє враховувати індивідуальні потреби кожної дитини, сприяти її інтеграції в соціум та попереджувати розвиток вторинних кризових станів. Крім того, необхідно посилювати законодавче забезпечення соціальної підтримки дітей, які постраждали внаслідок війни, а також підвищувати кваліфікацію фахівців, що працюють із цією категорією. Важливим аспектом також є просвітницька робота серед населення з метою формування толерантного ставлення до таких дітей та запобігання їх соціальній ізоляції. За час вивчення даної теми ми розглядали тему різних практик та підходів, за допомогою яких соціальні працівники мають змогу професійно надати допомогу дітям, які постраждали внаслідок війни. Також досліджено законодавчий рівень, на який посилаються працівники під час роботи.

Отже, соціальна реабілітація дітей, які постраждали внаслідок війни, — це довготривалий, багатогранний процес, який вимагає системного підходу, державної підтримки та участі всього суспільства. Від того, наскільки ефективно буде організована ця реабілітація, залежить не лише доля окремих дітей, а й відновлення всієї країни, її гуманітарного потенціалу та майбутнього.

Список використаних джерел

1. Мельник, М., & Русин Г. (2020). Вплив медіа на психосоціальну адаптацію підлітків. Соціальна психологія, 2, 45–58.
2. Савельєва, Н. (2016). Соціальна профілактика девіантної поведінки: курс лекцій з презентацією.
3. Самойлов, А. (2017). Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського.
4. Сингаївська, І., & Іванова, О. (2023). Коучинговий підхід... Вчені записки Університету «КРОК», №2 (70), 166–172.
5. Сингаївська, І., & Хохліна, І. (2020). Психологічні особливості самооцінки дітей...
6. Вергель. Комплексний підхід до психологічної підтримки підлітків у воєнний час.
7. Формування життєстійкості учнів підліткового віку в умовах війни.
8. Соціальна робота з дітьми-сиротами... в умовах воєнного стану.
9. Про Рекомендації парламентських слухань про становище дітей в Україні.
10. Кращі практики психолого-педагогічного супроводу...
11. Закон України «Про соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20#Text>
12. Царенко Л. та ін. (2018). Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи.
13. Штифурак В.С., & Шаманська О.І. (2020). Психологічна допомога: види, підходи та напрями.

14. Щербань С., Черноусов А., & Прашко О. (2022). Становище внутрішньо переміщених сімей...
15. Boothby, N. (2020). Political Violence and Development...
16. Devakumar, D., Birch, M., Osrin, D., Sondorp, E., & Wells, J. C. (2020). The intergenerational effects of war...
17. World Health Organization. Mental health. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-ourresponse>
18. Rizzi D. та ін. (2022). Running Away from the War in Ukraine...
19. Ugurlu, N. An art therapy intervention...
20. Veronese, G., & Barola, G. (2018). Healing stories...
21. War Child. <https://www.warchild.org>
22. Wessells, M. G. (2019). Children and armed conflict...
23. Малий С.О. (2023). Техніки та тренги. <https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/Малий-С.О..pdf>
24. Психологічна допомога дітям в умовах воєнного стану: посібник для педагогів. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733084/1/Довідник_2022.pdf
25. Психологічна підтримка дітей на четвертому році війни: досвід освітян. <https://osvitoria.media/experience/psychologichna-pidtrymka-ditej-na-chetvertomu-rotsi-vijny-osvityany-dilyatsya-dosvidom>
26. Психологічна допомога для підлітків: куди можна звертатися. <https://armyinform.com.ua/2023/07/31/psychologichna-dopomoga-dlya-pidlitkiv-kudy-mozhna-zvertatysya>
27. Психологічна підтримка дітей під час війни: практичні вправи. <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/15148>

28. Психологічна підтримка особистості під час війни в Україні.
<https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/952>
29. Психологічна реабілітація дітей на Одещині.
<https://moz.gov.ua/article/news/psihologichna-reabilitacija-ditej-moz-razom-z-mizhnarodnim-fondom-vidrozhennja-sprijatime-rozvitku-specializovanih-zakladiv-na-odeschini>
30. Моніторинг психологічної допомоги дітям у війні.
https://dnpb.gov.ua/my/Monitoring_V-Edu-Godechka_TI.pdf
31. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни.
<https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/download/259/310>
32. Психологічні наслідки війни для дітей з нейропсихічними порушеннями.
<https://sj.udu.edu.ua/index.php/pn/article/view/1628>
33. Досвід освітян щодо підтримки дітей під час війни.
<https://osvitoria.media/experience/psychologichna-pidtrymka-ditej-na-chetvertomu-rotsi-vijny-osvityany-dilyatsya-dosvidom>
34. Профілактика девіантної поведінки підлітків у школі.
https://www.vspu.edu.ua/science/dis/des_10_1.pdf
35. Арт-терапія у профілактиці девіацій.
https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/6347/1/Басько_Олена_Романівна.pdf
36. Профілактика девіантної поведінки у підлітків.
<https://www.inforum.in.ua/conferences/32/140/938>
37. Навчальний посібник з профілактики девіацій.
<https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12327>

38. Арт-терапія як метод профілактики девіантної поведінки.
https://dspace.idgu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1415/Кваліф.робота_Сочинська_І.Магістр_2021.pdf
39. Соціально-психологічні основи профілактики девіацій.
[https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737259/1/2%20\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737259/1/2%20(1).pdf)
40. Девіантна поведінка у підлітків: причини та профілактика.
<https://www.researchgate.net/publication/390255449>
41. Проблема поведінкової девіації серед молоді.
https://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/18.pdf
42. Психосоціальна адаптація дітей і підлітків в умовах війни.
<https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/download/1864/1731>
43. Система реабілітації дітей у прифронтовій зоні.
<https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/735>
44. Адаптація дітей ВПО в умовах війни.
<https://pedalmanac.site/index.php/main/article/view/498>
45. Адаптація молодших школярів до навчання під час війни.
<https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/11085>
46. Проблематика дитинства в умовах війни.
<https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/119>
47. Соціальна реабілітація в умовах війни: міжнародний досвід.
<https://reicst.com.ua/pmt/article/download/2024-12-07-02/2024-12-07-02>
48. ІТ-засоби підтримки дітей під час війни.
<https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/download/475/382>